

PAPER DETAILS

TITLE: DEDE CÖNGÎ'NİN SIYÂSETÜ'S-SER'İYYESİ'NİN MEHMED SEBZÎ EFENDİ TERCÜMESİ

AUTHORS: Turan AÇIK

PAGES: 1-24

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/220205>

DEDE CÖNGÎ'NİN SİYÂSETÜ'Ş-ŞER'İYYESİ'NİN MEHMED SEBZÎ EFENDİ TERCÜMESİ

Turan AÇIK¹

Özet

Geleneksel dünyada kamu hukuku ve özel hukuk ayrımı yoktu. Osmanlı İmparatorluğu'nda bu ayrım ortaya çıkmaya başlamıştı. 16. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, bilhassa Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılan kanunlaştırma faaliyetleri ile birlikte şer'î ve örfî hukuk arasındaki denge, örfî hukuk lehinde artmaya başlamıştı. İşte bu noktada Dede Cöngî Efendi örfî hukukun şer'î temellerini ortaya koyan bir metin kaleme almıştı. Bu dönemde örfî hukuka karşı baş gösteren eleştirilerin önünü almak için yazıldığı anlaşılan metin, Osmanlı İmparatorluğu tarihi hakkında bugün dahi süren şer'î ve örfî hukuk tartışmasının odak noktasında yer almaktadır. Bu nedenle transkripsiyonlu bir neşri imparatorluğun örfî ve şer'î temellerini daha iyi idrak etmek için elzem görünmektedir.

Anahtar Kavramlar: Osmanlı İmparatorluğu, Dede Cöngî, siyasetü'ş-şer'iyye, kamu hukuku.

THE TRANSLATION OF THE AL SIYASA AL SHARIA OF DEDE CÖNGÎ BY MEHMED SEBZÎ EFENDİ

Abstract

In the traditional world, there was no distinction of public law and private law. This distinction began to emerge in the Ottoman Empire. At the mid-point of the 16th century, as a result of the codification activities particularly during the reign of Suleiman the Magnificent, the balance between Sharia and the customary law began to rise in favor of the customary law. At this point, Dede Cöngî Efendi had written a text revealing the canonical basis of the customary law. This text, which was probably written to take the way for criticism rising against the customary law in this period, is still located in the focal point of discussion of Sharia and the customary law in the Ottoman Empire. Therefore, a publication with transcription seems essential for a better understanding of the customary and the canonical basis of the Empire.

Keywords: Ottoman Empire, Dede Cöngî, Siyasa al sharia, public law.

¹ Yrd. Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, turanacik1981@yahoo.com.

*Zamâne ehli fesâdınun keşreti için
ahkâm-ı siyâsetde daği
vüs'at câ'iz oldu*

Geleneksel dünyada kamusal ve özel alan ayrımları yoktu (Habermas 2010: 70-72). Nitekim Yunan polisinde veya İslâm medinesinde, özel ve kamusal alan; dolayısıyla özel/kamu hukuku gibi ayrımlar görülmemekteydi.² Fakat Roma, Bizans, Sasanî, Abbasî ve Osmanlı gibi modern devletin nüvesini oluşturan “medeniyetsel emperyal sistemlerde” bu ayrım ortaya çıkmaya başlıyordu. Bu ayrım doğrultusunda Osmanlı hukuku ikili bir yapı arz etmekteydi. Şer’î/örfî-sultanî hukuk olarak ayrılan bu yapı, devletin hem şahsî hem gayr-i şahsîlik bağlamında bir potansiyel taşımasına neden olmaktaydı (Gencer 2004: 76). Genelde şeriatın “düzenlemediği” alanlarda carî olan örfî hukukun muhtevası münasebetiyle Osmanlı hukuku “sürekli bir gelişme” hâlindeydi. Halil İnalcık’a göre “Şeriatıtan bağımsız olan” ve kanun olarak bilinen bu yasalar “dinî değil, akılcı ilkelere” dayanmaktaydı. Orta Asya’dan getirilen gelenekler üzerinden şekillenen bu yasalar, öncelikli olarak “kamu ve yönetim hukuku” alanlarında konmaktaydı.³

Aslında kamusal olan, mutlak hükümdarın “şahsından bağımsızlaşarak nesnelleşmekte olan devlete” ilişkindi (Habermas 2010: 70-72). Devletin bu şekilde nesnelleşmeye başlaması ile birlikte, devlet/toplum, politik toplum/sivil toplum, yurttaş/insan, politik haklar/insan hakları, yasal/ahlâkî vb. bir dizi ayrım daha ortaya çıkıyordu (Keskin 1998-9: 105). Antik Yunan’dan beri bilinen kamusal ve özel alan kavramları (Arendt 2011: 76), modern zamanlarda hem teorik içerikleri, hem de bunların tekabül ettikleri sosyal varlık alanları itibariyle birbirinden net biçimde ayrılıyordu.⁴

Kamusal alan ve özel alan arasındaki bu ayrılma ve bunun getirdiği diğer ayrılmalar ise sekülerleşmeye işaret ediyordu. Zira sekülerleşme bir “ayrılmalar süreci” olarak hayat bulmuştu. Nitekim Rönesans döneminde Machiavelli ile siyaset ahlâktan, Westphalia anlaşması ile dinden, Aydınlanma Dönemi’nde de Adam Smith ile birlikte ekonomi dinden ayrılmıştı. “Yeni bir dünya kurma tarzı”/metodu olan sekülerizm ise yeni dünyanın ideolojisi olan modernizmin “ekseni”ni teşkil etmekteydi. Bu nedenle aslında ikisi özdeş sayılmıştı (Gencer 2010: 24-25). Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu’nda kamusal ve özel alan ayrışmasına potansiyel teşkil edebilecek bir hukukî “dualizmin” olması tarihçiler tarafından onun sekülerliğinin bir göstergesi olarak nitelendirilmişti. Osmanlı tarihçiliğinin en önemli simalarından biri olan Halil İnalcık, sultanî hukukun “en gelişmiş şekli”ne Osmanlılar zamanında kavuştuğunu, bu nedenle “Bugün Türkiye’nin seküler siyasî sistemle yönetilen tek İslâm ülkesi olması ve diğer İslâm ülkelerinden farklı bir yol izlemesi olgusunun, büyük oranda Osmanlı geçmişinin deneyimine dayandığını” söylemekteydi (İnalcık 2000: 45).⁵ Osmanlı İmparatorluğu, Ö. Lütfi Barkan’ın “laik”

² Hz. Peygamber ve Râşid Halifeler, her türlü dinî, siyasî ve idarî yetkileri ellerinde toplamışlardı. (Karatepe 1999: 140).

³ Osmanlı hukukunun bu ikili karakteri hakkında tafsilat için bkz. (İnalcık 2004: 76-82).

⁴ Tafsilat için bkz. (Çaha 1998-9: 84-86).

⁵ Nitekim 19. yüzyılda Batı’nın etkisiyle birlikte kanun kelimesi Avrupa modellerine dayalı çıkarılan bütün “seküler” kanunları ifade etmek için kullanılmıştı. (İnalcık 2001: 324).

olarak nitelendirdiği (Barkan 1999: 13)⁶ örfî hukukun düzenlediği kamusal alan üzerinden güçlü bir devlet teşkilatına sahip olmuştu. Nitekim bir diğer ünlü sima olan ve eserini “Cumhuriyet reformunu temellendirme saikiyle” yazan (Gencer 2015: 73) Niyazi Berkes için de, “Osmanlı halife-padişahlığı rejiminde, teokratik rejimin tersine olarak, din maslahatı değil, devlet maslahatı başta gelir”di (Berkes 2004: 26). Ona göre Osmanlı “kamu” hukukunun hemen hemen hiçbir yanı şeriat kurallarından çıkmamıştı (Berkes 1999: 73). Uriel Heyd’e göre de Osmanlı sultanları “İslam’da o zamana kadar görülmemiş bir şey” yaptılar ve “lâik hukuku ve usûlü hakkında *kanun* adı verilen geniş ve teferruatlı kaideleri meriyet mevkiine koydular ve bunların *kanunnâme* adı altında toplanması için ferman çıkardılar.” (Heyd 1983: 634). Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu’nda “kamu hukuku” bağlamında yaşanan bu gelişme, devletin modern anlamda tüzel kişiliği haiz bir yapıya kavuşmasının potansiyelini teşkil ediyordu. Nitekim Fatih Kanunnâmesi ile birlikte başlayan süreçte, 16. yüzyılın sonlarına gelindiğinde daha çok “seküler” bürokrasinin sahip çıktığı bir “kanun bilinci” neşet etmişti. Selanikî’nin “kanun bilenlere” hayranlık duyması ve Gelibolulu Mustafa Âlî’nin “sürekli olarak II. Mehmed ve I. Süleyman’ın kanun koyucu rolünün önemini” vurgulaması bu bilincin göstergeleri idi. “Kümülatif” olarak büyüyen bu kanun, ancak belli sınırlar içerisinde değişebiliyordu. Fatih dönemi ile birlikte kanun, keyfî bir şekilde değiştirilemeyecekti; “kişisellikten uzak adalet ruhuna ve hükümdarlık onuruna” uygun değişikliklere izin veriliyordu. Bu istikamette Gelibolulu Mustafa Âlî, Mahmud Paşa’nın ağzından “kanûn-ı kadîmî” göz ardı eden, keyfî bir şekilde değiştiren padişahın imparatorluğu yok edeceğini söylüyordu. Bu durum hükümdarın şahsından kısmen bağımsız bir çerçevede gelişen kanun düşüncesine hayat vermişti. Bölgesel nitelikli yasalardan farklı olarak imparatorluğun geneline şamil bu yasalar, 16. yüzyılın sonlarında bürokratik mekanizma açısından revaçtaydı ve bu yüzyıl imparatorluğun “değişen koşullara uyma gereğinin” baş gösterdiği “sancılı” dönemlerdi. Bu buhrandan çıkışın seküler bürokrasi nezdindeki yolu ise Fleischer’in tabiriyle “anayasallık kaygısı”nın şekil verdiği kanunlara ittibâ ile mümkündü (Fleischer 2008: 199-208).

Böylece nişancının (müftî-i kanun) başında bulunduğu “seküler” bürokrasinin derlediği ve koruması altındaki örfî hukuk/kanun, Osmanlı İmparatorluğu’nda modern anlamda tam bir kuvvetler ayrılığı prensibi olmadığı için salt hukukî bir alan olmaktan öte, imparatorluğun politik hayatını belirleyen aslî unsurlardan biri idi. Dolayısıyla söz konusu hukukî yapı hem imparatorluğun zihin dünyasını şekillendiriyor hem de bunu pratiğe yansıtarak politik gündemi belirliyordu.⁷ Çok erken dönemlerden beri şeriat ve kanun “düalizmi”, bürokrasi, ulema ve

⁶ Barkan için 17. yüzyıla kadar şeriat ve örfî hukuk arasındaki ayırmda örfî hukukun üstün bir tarafı varken, 17. yüzyıla gelindiğinde denge değişmeye başlamış ve şeriat ön plana geçmişti. Bu da Osmanlı İmparatorluğu’nun parlak dönemlerinin sonu anlamına geliyordu.

⁷ Osmanlı İmparatorluğu gibi “elit politikası”na dayalı siyasal mekanizmalarda bürokrasi aynı zamanda siyasî aktör olarak işlemekteydi. Bürokrasinin siyasî sistem içerisinde bağımsızlık kazanmasının, üst kademelerinin idarî olduğu kadar temel bir siyasî aktör haline gelmelerinin yolu açıktı. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu’nun İslâmî geleneksel boyutlarının yanında, gelişmiş patrimonial bürokrasisi, onlara, modern devletin nüvesini oluşturan bir boyut kazandırmaktaydı (Gencer 2004: 73). İnalıcık’a göre Max Weber’in “sultanizm” ile kastettiği “asıl olarak İslâmî hükümlerden değil, fakat temel felsefe ve yapısını Bizans ve Sasanî mirasına borçlu olan halifelik devlet teşkilatından çıkmıştı.” (İnalıcık 1994: s. 9-10). Weber’in modern devletin temel özelliği olarak addettiği bürokrasi, geleneksel dünyada İran pratiğinde en gelişmiş örneğini bulmuş, Abbasî ve Büyük Selçuklu İmparatorluğu ile birlikte Anadolu Selçukluları sayesinde Osmanlılara intikal etmişti. Böylece “devlet”, hem

askerî sınıflar arasında sosyo-politik bir mücadele alanıydı. Moğol yönetiminin sona ermesinin akabinde İran ve Anadolu'da "Türk-Moğol devlet kanununun" tamamıyla ortadan kaldırılmasına dair bir baskı oluşmuştu. Devlet hizmetindeki bir kısım ulema ise istihsan, maslahat ve örf gibi İslâmî ilkelere başvurarak kanunun meşruluğunu ispata çalışmıştı (İnalçık 2001: 325).

Kanun ve şeriat arasındaki "çelişki/çekişme" Osmanlı İmparatorluğu'nda da birçok defa gündeme gelmişti. Devletin nispeten basit bir siyasî teşkilatlanmadan karmaşık bürokratik yapısı ile büyük bir imparatorluğa dönüşümünün gerçekleştiği Fatih Sultan Mehmed dönemi, kanunlaştırma faaliyetlerinin sistematik hale getirildiği bir süreçti. Tedvin edilen kanunlar Osmanlı imparatorluk geleneğinin "anayasası" hükmünü kazanmıştı. Bu kanunlaştırma faaliyetleri Tursun Bey'in kaleminde "temeddün" ("ki örfümüzce ana şehir ve köy ve oba dinilir") kavramı ekseninde "hükümdarın gerekliliği" noktasında meşru bir zemine taşınmıştı.⁸ Osmanlı İmparatorluğu bilhassa Yavuz Sultan Selim dönemiyle birlikte meşruiyet çerçevesini büyük oranda İslâmî unsurlardan temin ediyordu. Dolayısıyla kanunların meşru bir zemine çekilebilmesi için İslâmî temellerinin gösterilmesi elzemdi. Kanuni Sultan Süleyman dönemi ise kanunlaştırma faaliyetlerinin en yoğun olduğu dönemdi (İnalçık 1993: 59-92). Dolayısıyla şeriat ve kanun arasında optimal bir denge kurulması, İmparatorluğu meşruiyet çerçevesinde yeniden inşa edecekti. Bunun için öncelikli olarak Ebussuud Efendi, örfî kanunların şer'î "karşılıklarını" bularak kanunları meşrulaştırdı (şeriata uygunlaştırdı) (Imber 2004; Koç 2013: 232-243). Ayrıca Kınalızâde Ali Çelebi, hükümdarın kanun koyma gücünün "ictihat" ile olan bağlantısını "ortaya koyarak" kanun vaz'ını İslâmî bir "kisveye" büründürdü.⁹ İmparatorluğun zirvesini temsil eden bu dönem, artık "resmî ideoloji"nin de iyice oturduğu bir süreci temsil ediyordu (Ocak 1990: 190-194). Bununla birlikte aynı dönemde, bu "resmî ideoloji"ye çeşitli zaviyelerden yapılan eleştiriler de önemli bir yekûna ulaşmıştı (Erdoğan 2012: 209). Ebussuud Efendi'den önceki şeyhülislâm Çivizâde Muhyiddin Efendi'nin (İpsirli 1993: 348-349) yanında, bilhassa Mehmed Birgivi, "resmî ulemayı", "devlet maslahatı" kaygısıyla şeriatten tavizler verdiklerine dair eleştiriyordu

sultanın şahsında tecessüm eden "hakikî bir kişilik" hem de kapıkulları bürokrasisinin "bekçiliğini" yaptığı "hükûmî bir kişilik" kazanmıştı (Gencer 2004: 73). Bilhassa 16. yüzyılın ortalarından itibaren ise patrimoniyal kapıhalkı genişleyerek ve rasyonelleşerek "hükûmete" dönüşmeye başlamıştı. Bu rasyonel ve seküler bürokrasinin meşruiyet kaynağı ise hükümdarın şahsından bağımsızlaşmaya başlayan kanun olmuştu.

⁸ "... Pes eğer, tabi'atları muktezâsınca konulursa, aralarında şol kadar tenâzü' ü temânü' ve husûmet ü tedâfü' vâkı' ola kim asl-ı ictimâ'dan maksûd olan te'âvün ve yardımlaşmak hâsıl olmaz; belki birbirin ifsâd ü ifnâ ider. Zarûrî nev'-i tedbîrden gereklü oldı ki her birini müstahak oldugı menzilde koya; kendü hakkına kâni' idüp dest-i tasarrufını hukûk-ı gayrdan kûtâh kıla. Ve benî-nev' arasında umûr-ı te'âvünü mütekeffil şugl ne ise ana meşgul eyleye. Ve bunun gibi tedbîre siyâset dirler. Ve eğer şöyle ki bu tedbîr ber-vefk-ı vücûb ve kâ'ide-i hikmet olursa -ki mü'eddi ola bir kemâle ki bi'l-kuvve benî-nev'ün eşhâsında konulmuşdur ki ol kuvvet iktisâb-ı sa'âdeteyndür -ana ehl-i hikmet siyâset-i ilâhî dirler, ve vâzı'ına nâmûs dirler. Ve ehl-i şer' ana şer'iat dirler, ve vâzı'ına şâri' itlâk iderler ki, peygamberdür. Ve illâ, ya'nî bu tedbîr ol mertebede olmazsa belki mücerred tavr-ı akl üzere nizâm-ı âlem-i zâhir için, meselâ tavr-ı Cengiz Han gibi olursa, sebebine izâfet iderler, siyâset-i sultânî ve yasağ-ı pâdişâhî dirler ki, örfümüzce ana örf dirler. Keyfe mâ-kân, her kangısı olursa, anun ikâmeti elbette bir pâdişâh vücuduna mevkûf..." (Tursun Bey 1977: 12-13).

⁹ Pes her asrda vâzı'-ı şer'iat olmak lâzım değil, amma hâkim ki şer'atı *i'mâl u icrâ ve mevâdd-ı cüz'îyyede nass-ı şari' yok ise kavâid-i küllîyesinden istihrac u izhar u ibdâ eyleye lâzımdır*. Ve bu kudrete ulemâ-yı müte'ahhirîn *ictihâd* dirler ki halife-i ber-hakk olan kimesnede *şartdır* ve Cenâb-ı risâlet penâhî 'Ulemâ'u ümmetî ke-enbiyâ'i benî isra'île', 'el-Ulemâ'u veresetu'l-enbiyâ'i' buyurduğu budur. Ve *zıllullâh* ve *halifetullâh* dedikleri bu *sâhib-i devletdir*, zîrâ zıll, sâhib-i zille mutâbık ve cemî'-i hey'ât ü mekâdîrde ana muvâfıkdır." (Kınalızâde Ali Çelebi 2007: 414-415).

(Unan 1990: 33-42). İşte tam da bu dönemde Dede Cöngî Efendi Arapça olarak kaleme aldığı “Siyasetü's-Şer'îyye”si ile Ebussuud ve Kınalızâde Ali Çelebi ile aynı bağlam içerisinde sultânî siyaset'in şer'î temellerini gösterdiği kısa ama önemli bir eser kaleme almıştır.¹⁰

Siyasetü's-Şer'îyye kavramı, “kamu otoritesinin yönetilen topluluğun yararına olacak ve dinin genel ilkelerine ters düşmeyecek düzenlemeler ve bu çerçevede uygulamalar yapma yetkisini ifade eder.” Kavramın ortaya çıkışını halifelerin siyasî hâkimiyetlerinin zayıfladığı ve saltanatın güçlendiği döneme bağlamak mümkündür. 13. yüzyılda Moğol istilasının getirdiği buhran dönemi, siyaset literatürünün en önemli kavşak noktası olmuştur. Bunda Cengiz yasasının etkisi de büyüktür. Nitekim İbn Teymiyye'nin *es-Siyasetü's-Şer'îyye* adlı eserini, Cengiz yasalarının yürürlüğe konulması çabalarına, bilhassa da bu yasaların cezaî düzenlemelere dair bölümlerine bir cevap olması bakımından yazdığı ifade edilebilir. Cengiz yasası ile birlikte fukahanın gündeminde şeriatın “düzenlemediği” alanlarda, devlet başkanının düzenleme yetkisi bulunduğu vurgusu artmıştır. Kavramın uygulama alanının genişlemesi ise “fesad-ı zamân” denilen ve Asr-ı Saadetten uzaklaşıldıkça insanların adalet ve hakkaniyet algılarındaki bozulmalar sebebiyle daha çok kendilerinin ve yakınlarının çıkarlarını tercih etmeye meylettiklerini ifade eden hususla olmuştur.¹¹ İşte Dede Cöngî Efendi tam da bu tartışmaların en yoğun olduğu dönemde bir siyâsetü's-Şer'îyye kaleme alarak Osmanlı zihin dünyasında ve bunun pratikteki yansımalarında görülen önemli bir probleme çare aramaya çalışmıştır. Bunu ise bilhassa şeriatı temsil eden kadı ve örfü temsil eden vali üzerinden yargılama usulü bağlamında ele almıştır. Kadı ve valinin yetki ve sorumluluklarının sınırlarını belirlemiş, onların görev alanlarını mukayese ederek siyâsetü's-Şer'îyyenin gerekliliğini izah etmiştir.

Asıl adı Kemâleddin İbrahim b. Bahşî b. İbrahim olan Dede Cöngî Efendi, 42. Osmanlı Şeyhüslâmı Minkarîzâde Yahya Efendi'nin dedesidir. Kara Dede olarak da bilinen Dede Cöngî, 16. yüzyılın başında Amasya'nın Sonisa (Uluköy) Köyü'nde doğmuştur (Mehmed Süreyya 1996: 882). Hanefî fıkhı, tefsir ve Arap edebiyatı alanlarında uzmanlaşan âlim, 1528'de mülazım olarak Bursa Bayezid Paşa Medresesi'nde göreve başlamış ve sonra burada müderris olmuştur. Tire Kara Kadı Medresesi ve Merzifon Sultâniyesi'nde de müderrislik yaptıktan sonra 1543'te Diyarbakır'da müftü ve Hüsrev Paşa Medresesi'ne müderris olmuştur. 1545 yılında bu sefer de Halep'te Hüsrev Paşa Medresesi müderrisliğine tayin edilmiştir. 1550'de Süleymâniye-i İznik payesine terfi etmiş, 1557 yılında Kefe kadılığına getirilmiştir. 1567 yılında ise mütekaid olduğu halde vefat etmiştir. Bilinen eserleri, *Risale fi emvâlî beyti'l-mâl ve aksâmihâ ve ahkâmihâ ve masârifihâ*, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-İzzî fi't-Tasrîf li't-Teftâzânî*, *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti'l-Hayâlî 'alâ Şerhi'l-Akâ'id*, *Risaletü'l Vaz'*, *Lüccetü'l-fevâ'id*, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Câmî*,

¹⁰ Kanun ve şeriat arasındaki gerilime Dede Cöngî metninde şu şekilde işaret etmekteydi: “...Bir tâ'ife mezmûm olan tefrîî tarîkine sülûk idüp siyâset-i şer'îyye ebvâbından nazarların kaç' eylemişlerdür. Tâ'ife-i merkûmeden bir miqdârı zannederler ki siyâset-i şer'îyyeye râğbet idüp mürâ'at eylemek kavâ'id-i şer'îyyeye muhîll ü münâfî olmak zu'mıyla sübûl-i vâzıh olan tarîk-i hâkkı sedd ü bend idüp 'inâdlarından nâşî tûruk-ı hâkdan 'udül ve tarîk-i fâzıhâ vü kabîhayı tutup siyâset-i şer'îyyeyi inkâr eylediler. Siyâset-i şer'îyyeyi inkâr eylemek ise nuşûş-ı şer'îyyeyi redd ü inkâr eyleyüp hulefâ'-i râşidini tağlîî eylemek olur. Ne'üzubillâhi te'âlâ...”

¹¹ Tafsilat için bkz. (Apaydın 2009: 299-304; Koşum 2003: 350-358; Köse 2009: 294-299). “Fesâd-ı zaman” kavramı için bkz. (Kutluer 1995: 421-422).

*Hâşiye alâ Şerhi'l-İsağûcî li'l- Kâtî, Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Kutbi'd-dîn ale's-Şemsiyye, Risâle fi'l-benc ve'l-haşîş ve tahrîmihâ'dır.*¹²

Dede Cöngî Efendi, *Siyasetnâme* adıyla da bilinen ve Osmanlı İmparatorluğu'nda türünün ilk örneği olan *es-Siyâsetü's-Şer'îyye* adlı eserini Arapça kaleme almıştır.¹³ Kütüphanelerde eserin aslının ve tercümelerinin birçok nüshası bulunmaktadır.¹⁴ Eserin tam olarak ne zaman yazıldığı belli olmamakla birlikte Kanunî döneminin politik atmosferinin ürünü olduğu kesindir (Erel 2012: 4). Eserin Arapça orijinalinden çok Türkçe tercümeleri daha “meşhur” olmuştur. Söz konusu tercümelerden ilki, bizim bu makalede neşrini gerçekleştirdiğimiz Mehmed Sebzî Efendi (ö. 1680) tercümesidir ki en meşhur olanı budur. İkinci tercüme İsmail Müfit Efendi'ye (ö. 1802-1803) aittir. Bu tercüme aslına mümkün olduğunca sadık kalınarak yapılmıştır; fakat üslubu biraz ağırdır. Üçüncü tercümeyi ise Şeyhülislâm Meşrepzâde Arif Efendi (ö. 1858) serbest bir şekilde metni eklerle oldukça genişleterek yapmıştır. Bu tercümeyi neşreden Akgündüz'ün ifadesiyle “adeta yeniden kaleme almıştır.” Arif Efendi Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye üyesi olması hasebiyle tercümeyi yaparken bir kanun koyucu gibi hareket ederek adeta bir kanun metni yazmıştır.¹⁵

Yukarıda ifade edildiği üzere Mehmed Sebzî Efendi tercümesi ise en tanınmış olanıdır ve aslına sadık kalınarak tercüme edilmiştir; fakat henüz neşredilmemiştir. Aynı zamanda şair olan Mehmed Sebzî Efendi Bursalıdır ve 1652'de Bursa Ali Paşa Medresesi müderrisliği, daha sonra da sırasıyla Müftü Ahmed Paşa Medresesi, Bayezid Paşa Medresesi, İshak Paşa Medresesi ve İvaz Paşa Medresesi müderrisliklerinde bulunmuştur. Son olarak 1677 yılında Hazret-i Emir Medresesi'ne tayin edilmiş ve 1680'de de vefat etmiştir (Bursalı Mehmed Tahir 2000: 229; Akgündüz 1992: 123).

Mehmed Sebzî Efendi tercümesinin önemi hem en meşhur tercüme olmasından hem de 17. yüzyıl Osmanlı siyasî evreninin bir ürünü olmasından kaynaklanmaktadır. Mehmed Sebzî Efendi döneminde de kanun ve şariat arasındaki tartışma yeniden canlanmış ve bu dönemde bilhassa Kadızâdeli-Sivasî çekişmesi toplumda örfün yeri konusundaki tartışmaları alevlendirmiştir. Dolayısıyla Mehmed Sebzî Efendi'nin Kadızadeliler ile olan bağlantısı, onun, örfî hukuk konusundaki tartışmada temel metinlerden biri olan *Siyâsetü's-Şer'îyye*'yi tercüme etmesinin muhtemelen en önemli nedenlerindendir (Erel 2012: 5). Nitekim bu tartışma imparatorluğun sonuna kadar belli oranlarda devam etmiştir. Hatta Mehmed Sebzî Efendi'nin bizim neşrettiğimiz tercümesinin 18. yüzyılın başındaki istinsah tarihinden biraz önce, II. Mustafa, “evâmir ve muharrerâtta” şariat lafzının yanında “kanun” kelimesinin kullanılmasını yasaklayan bir hüküm vermiştir (Ergin 1995: 544). Böylece hükümdarın fermanı ile

¹² Hayatı hakkında tafsilatlı bilgi olmayan Dede Cöngî hakkında biraz daha malumat edinmek için ve *siyasetnâmesinden* gayri eserleri için bkz. (Akgündüz 1994: 76-77; Akgündüz 1992: 122-126).

¹³ *Siyâsetü's-Şer'îyye* türünün en önemli temsilcisi olan İbn Teymiye'nin *Siyâsetü's-Şer'îyyesi*nin Osmanlıca'ya tercümesi hakkında bkz. (Terzioğlu 2007: 247-275).

¹⁴ Eserin Arapça orijinali ve tercümelerinin nüshaları için bkz. (Tuna 2011: 35-36).

¹⁵ Metin hakkındaki değerlendirmeler ve neşri için bkz. (Akgündüz 1992: 124-212). Metnin sadeleştirilmesi için ayrıca bkz. (Erten 2011)

kanun lafzının yasaklandığı bir politik zeminde, Dede Cöngü'nün eserinin en meşhur tercümesinin istinsah edilmesi oldukça anlamlıdır.

Bizim bu eseri neşretmemizin en mühim sebebi de bugün dahi kanun ve şeriat arasındaki ilişki biçimi hakkındaki tartışmanın devam etmesidir. Yukarıda İnalçık, Barkan gibi tarihçilerin kanunu şeriatı “bağımsız seküler bir hukuk sistemi” olarak telakki ettikleri belirtilmişti; bunun yanında daha çok İlahiyat Fakülteleri menşeli araştırmacılar, kanunun şeriatın düzenlemediği alanlarda hükümdara tasarruf yetkisi vermesini (“caizde ulu'l-emrin tasarruf yetkisi”) ve çıkarılan kanunların şeriata mugayir olamayacağı öncülünden hareket ederek bu “seküler hukuk” mevzuuna karşı çıkmaktadırlar. Kanunların dayanağının “maslahat, istihsan ve örf” gibi - tartışmalı olmakla birlikte- fıkıh içerisinde yer alan usuller olduğunu belirten söz konusu araştırmacılar, Osmanlı Hukuku'nun esas itibarıyla “İslâm hukukundan ibaret” olduğunu belirtmektedirler.¹⁶ Netice itibarıyla hâlâ bu tartışmanın akademik çevrelerde devam ediyor olması,¹⁷ tartışmanın temel metinlerinden biri ve Arapça aslının 17. yüzyıldaki “birebir” tercümesi olan Mehmed Sebzî Efendi tercümesinin neşrini anlamlı kılmaktadır.

Tercümenin, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nuruosmaniye Koleksiyonu 4982 numaradaki nüshası bizim neşrimizde esas alınmıştır. Eser 35 varaktan oluşmaktadır. Süslü bir ser-levha üzerinde kırmızı renkli mürekkeple eserin ismi “Terceme-i Risâle-i Siyâset-i Şer'îyye” olarak kaydedilmiştir. Besmele ile başlayan nüshanın ilk iki satırında Arapça hamd ve salavât yer almaktadır. Okunaklı bir nesih hattı ile yazılan nüshanın bütün sayfalarında yaldızlı çerçeve bulunmaktadır. İlk iki sayfada kalın bir çerçeve içinde, sonraki sayfalarda ise ince çerçeve içinde yazılmış olan nüshanın 1b sayfasında 10 satır, diğer sayfalarında ise 15'er satır bulunmaktadır. İstinsah tarihi 28 Muharrem 1121 / 9 Nisan 1709 olan nüshanın müstensihî kaydedilmemiştir.

¹⁶ Bu konuda Ümit Hassan'ın da belirttiği üzere “günümüzde en yoğun gayretlerin sahibi” Ahmed Akgündüz'dür. (Hassan 2001: 172).

¹⁷ Ahmet Yaşar Ocak, “Osmanlı devlet yapısı ile ilgili pek çok meselenin sağlam bir şekilde çözüme kavuşturulması” için üzerinde hassasiyetle durulması gerektiğini söylediği bu konuda şunları yazmaktadır: “Bu güne kadar, merhum F. Köprülü'den başlamak suretiyle merhum Ö.L. Barkan'la ve günümüzde Halil İnalçık'la devam eden görüşün bir sonucu olarak, daha doğrusu söz konusu görüşün iyice düşünülmeden yanlış algılanmasının sonucu olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda örfî hukukun şer'î hukuktan tamamen bağımsız bir nitelikte onun karşısına konulduğu hep kabul edilegelmiştir. Oysa biraz daha derinlemesine meseleye bakıldığı ve şer'î hukukun teşekkül süreci biraz daha yakından incelendiği zaman, daha Peygamber zamanından beri örfün hiç de küçümsenmeyecek bir nispette İslâmî hukuk içinde yer almaya başladığı ve giderek onun talî kaynaklarından sayılmak zorunda kalındığı görülecektir. Bu yanlış kanaat, bizce İslam hukukunun mahiyeti hakkında yeteri kadar bilgi sahibi bulunmayan ve buna da esasında lüzum görmeyen Osmanlı tarihçilerinin yeniden sorgulamaları gereken bir kanaattir. Aslında Köprülü ve Barkan'ın bu konudaki tavırları da bir yerde Türkiye'de Cumhuriyet'le birlikte gündeme gelen laiklik meselesine tarihi bir zemin oluşturma endişesinden kaynaklanıyor görülmektedir. Kısaca bu meseleyi bugün artık doğru olarak ortaya koymak icap etmektedir ve bu yaklaşımın, bazılarının ileri sürdüğü gibi, Türk-İslâm sentezciliğiyle hiçbir alakası yoktur.” (Ocak 1990: 193).

Metin

[1b]

Tercüme-i Risâle-i Siyâset-i Şer'ıyye

Bismillâhirrahmânirrahîm

Elhamdülillâhi rabbi'l-âlemîn ve's-salâtu ve's-selâmu 'alâ seyyidînâ Muhammedin ve âlihi ve şaḥbihi ecma'în. **Emmâ ba'd** Cenâb-ı rabbi'l-âlemîn cellet 'azametuhu cümle-i maḥlûkâtı ḥalk idüp beyinlerinde niẓâm u intizâm ve emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i 'ani'l-münker içün üzerlerine ḥalîfe naşb u ta'yîn ve anlara daḥi emânetullâhı ehline tefvîz u taklîd eylemegi emr eyleyüp her işi recûline ısmarlamaḥ ile dünyâda ve 'uḳbâda me'mûnu'l-gâile olmaḥ ṭarîḳin göstermişdür. Ve emr ü nehy bildürmek içün ba'de'l-enbiyâ ve'l-mürselîn şalavâtullâhi 'alâ [2a] nebiyyinâ ve 'aleyhim ecma'în 'ulemâ'-i 'izâm ihşân ve kitâb u sünnet ve icmâ'-i ümmet ve kıyâs-ı fuḳahâ ile 'amel ve beyne'n-nâs aḥkâm-ı şer'ıyyeyi icrâ ve ḥaḳḳı bâṭıldan tefriḳ u izhâr ve 'ibâdullâhı râh-ı sedâd [ü] müstâḳıme hidâyet idüp terḡib itmekle me'mûr oldılar. Ḥaḳḳı işḡa itmeyenler içün siyâset-i şer'ıyye naşb olunmaḡın niçe mütündan müftâ biḥ mesâ'il-i şer'ıyye ile ḥudûdullâhı tebyîn ü izhâr eylemişlerdür. Binâ'en 'aleyh 'ulemâ'-i müteahḥirinden 'ilm ü faẓl ile ârâste ve 'amel ü diyânet ile pîrâste 'ilm-i fıḳıḥda 'allâme merḥûm Dede Efendi eş-şehîr cedd-i Mınḳarizâde niçe kütüb-i uşûl ü fûrû'dan intihâb idüp istiḥrâc eylediḡi müftâ biḥ mesâ'il-i şer'ıyyeden te'lîf eylediḡi Siyâset-i Şer'ıyye nâm risâlesini nef'i 'âm ve fâ'idesi tām olmaḥ içün lûḡat-ı Arabîden lisân-ı Türkîye [2b] terceme olunmasın ba'zı eḥibbâ vü aşdîḳâ' ilḥâḥ itmeleriyle tekellûf-i elfâz ü 'ibârât ve taşannu' u inşâ vü isti'ârâtdan ictinâb u ihtirâz idüp basîṭ u sâde ve sun' u külfden âzâde lisân-ı 'avâm üzere sevḳ-i kelâm itmege bu faḳîr u ḥaḳîr ve keşîrû't-taḳşîr ve ḳalîlû'l-biḍâ'a es-Seyyîd Mehmed Sebzi ḡafere zunûbehu ve setere 'uyûbehu daḥi müsta'înen billâhi te'âlâ mübâderet idüp bi-'inâyetillâhi'l-Meliki'l-Müte'âl itmâm ü ihtitâmı müyesser olmuşdur. Bu terceme-i bî-i'tibâra im'ân-i nâzar buyuran ihvân-ı dîn ve ḥillân-i fütüvvet-ḳarînuḥ meḳârim-i aḥlâḳ ve meḥâsin-i eşfâḳlarından derḡâst olunur ki şeref-i mütâla'alarıyla müşerref ü müzeyyen buyurduklarında vâḳi' olan zellât u hefevâtüḥ ḳâbil-i te'vîl ü taşḥîḥ olanlarını ḳalem-i luṭf u keremile [3a] taşḥîḥ ü işlâḥ ve ḳâbil-i işlâḥ olmayanlarından 'afv ü şafḥla iḡmâz ve bu muḥtâc-ı du'â olan müstemendi ḡayrile yâd ve ḳalb-i meḥdûmını âbâd buyuralar. Vallâhu'l-Müste'ân ve 'aleyhi't-tüḳlân.

Hidâye şerḥi 'Înâyede zıkr olundu ki siyâset-i taḡlîz cezâ'-i cinâyetdür. Ya'nî ḳabâḡat ü feẓâḡata cezâ'-i ḡalîzdür. Ve siyâset içün ḥükm-i şer'î vardır ki fesâduḥ mâddelerin ḳat' ider. Mu'înü'l-Ḥükkâm nâm kitâbda السِّيَاسَةُ شَرِيعَةٌ مُعَلَّطَةٌ diyü zıkr olunup ve siyâset iki nev'dür biri zâlimedür ki şer'î at anı ḡarâm eylemişdür ve biri daḥi 'âdiledür ki zâlimden ḥaḳḳı iḡrâc ve zuḡûra getirüp ve mezâlim-i keşîreyi def' ve ehl-i fesâduḥ mübtelâ oldukları fesâd u şeḳâvetlerinden tevbe vü ferâḡat itdürmek ile vech-i şer'î üzere olan a'mâl ü ef'âlüḥ vuşûline sebep olur. Pes şer'îat ḥaḳḳı izhâr itmekde [3b] siyâset-i 'âdileye muḥtâc ve icâb eyledi ve bu siyâset-i 'âdile ḡuşuşı ol ḳadar vâsi'dür ki fehimler ḡalâlete düşüp ve ḳâdemler mütezzelzel olur. Ve siyâset-i 'âdilenüḥ ihmâli ḡuḳûḳ-ı 'ibâdullâhı zâyî' ve ḥudûdullâhı ibtâl ve ehl-i şerr ü fesâduḥ cesâret ü cür'et ü i'tibârlarına bâ'îş ve bu bâbda ehl-i vüs'at ü 'inâdun i'ânetlerine sebep olmaḡla niçe mezâlim-i şen'î anuḥ ḳapuları açılup bi-ḡayr-i ḥaḳḳ-ı şer'î sefk-i dimâ' ve ḡâşb u aḡz-ı emvâl-i 'ibâdullâha bâdî olur. Binâ'en 'aleyh siyâset-i şer'ıyye elzem-i

levâzım ve ehemmi-i mühimmâtdan oldu. Bir tâ'ife mezmûm olan tefrîṭ ṭarîkine sülûk idüp siyâset-i şer'îyye ebvâbından nazarların kaç' eylemişlerdür. Tâ'ife-i merķūmeden bir miķdârı ṣannerler ki siyâset-i şer'îyyeye rağbet idüp mürâ'ât eylemek kavâ'id-i şer'îyyeye muḥill ü münâfi olmak [4a] zu'mıyla sübül-i vâzıḥ olan ṭarîk-i ḥaḳḳı sedd ü bend idüp 'inâdlarından nâṣı ṭuruk-ı ḥaḳdan 'udül ve ṭarîk-i fâzıḥâ vü ḳabîḥâyı ṭutup siyâset-i şer'îyyeyi inkâr eylediler. Siyâset-i şer'îyyeyi inkâr eylemek ise nuṣûṣ-ı şer'îyyeyi redd ü inkâr eyleyüp ḥulefâ'-i râṣidini taḡlîṭ eylemek olur. Ne'üzubillâhi te'âlâ. Bir tâ'ife daḥi ifrâṭ yolına ṣâhib olup ḥudûdullâhdan tecâvüz itmekle ḳavânin-i şer'-i muṭahhardan ḥurûc ve mezâlim-i menhiyye vü bed' ve siyâset-i nâ-meṣrû'ı irtikâb eylediler. Ol mülâḥaza-i bâṭıla ve efkâr-ı 'âtıla ile ki siyâset-i şer'îyye siyâset-i ḥaḳ ve maṣlaḥat-ı ümmete ḳâşırdur bu ḥod cehl-i maḥz ve ḡalaṭ-ı fâḥiṣdür. Fe-ḳad ḳalellâhu te'âlâ 'azze ve celle **اليوم اكملت لكم دينكم و اتممت** **تركتم فيكم ما ان تمسكم به لن تضلوا** [4b] ṣallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem **ما ان تمسكم به لن تضلوا** buyurmuşlardur. Böyle olduḡunda ṣekk ü ṣübhe daḥi yoḡdur. Yâ nice siyâset-i şer'îyye maṣlaḥat-ı ümmete ḳâşır olur. Ve bir tâ'ife-i celîle-i müstaḥsene daḥi meslek-i vasaṭa sülûk eylemişlerdür ki ol meslek ṭarîk-i ḥaḳdur. Tâ'ife-i cemîle-i mezkûre anlardur ki siyâset ile şer'-i muṭahharayı cem' ve naṣb-ı şer'-i şerîf ve aḥa mu'âvenet ü nuṣret ve dâ'imâ ḥudûdullâhı gözetmek ile cümle-i bevâṭılı ḳal' u ḳam' u idḡâz buyurdılar. Ḥaḳ subḥānehu ve te'âlâ ḥazretleri diledüḡi ḳulına ḥidāyet ü tevfiḳin refik idüp ṭarîk-i müstaḳiminde istiḡdām itmekle **عدل ساعة خير** **من عبادته سبعين سنة** seṣvâbına nâ'il idüp dünyâ vü âḡiretde mu'azzez ü mükerrrem ider. İmdi ṭevâ'if-i ṣâliṣe-i mezkûreden ṭarîk-i tavsîṭe sālik olan tâ'ife-i celîlû's-ṣānuḥ aḥvâli [5a] niṣe fuṣûli müṣtemil olmaḡla faṣl-ı evvel siyâset-i şer'îyyenün kitâb ü sünnet ile meṣrû'ıyyetine delâlet eylemenün beyânındadır. Bu bâbda vüḥû-ı keṣîre vardır. Eger cümle siyâset-i ḥulefâ vü mülûk u ḳuzâtuḥ siyâset-i şer'îyye ile ḥuḳûḳ istiḡrâcınun ṭarîki tamâmen zıkr olunsa taṭvîl-i kelâm u kitâba mü'eddî olmaḡın mü'ellif-i merḡûm iḡtiṣâr murâḡ idüp ba'zıların zıkr ile iḳtiṣâ' eylemişdür. Şerḡ-i Meṣānıḳda bâb-ı İnn'e'den naḳl eyledüḡi **و من حرق غرقناه و من حرق غرقناه** ḥadîṣ-i şerîfi siyâset üzerine maḡmûldur. Ve ḳavluḥu ṣallallâhu 'aleyhi ve sellem **ان النار لا يعذب بها الا الله** buyurmuşlar iken zenâdıḳadan bir ḳavm 'Alî kerremallâhu vechehu ve raḡıyallâhu 'anh ḥazretlerine sen ilâḥsın diyüp ṭuruk-ı ḥaḳdan 'udül ve rāḥ-ı ḡalâlete düşüp ıṣrârları mübeyyen olduḡda ḥazret-i 'Alî raḡıyallâhu 'anh [5b] anları siyâseten ve mübâlaḡa ile zecr içün âteṣe yaḳmak ile helâk eyledi. Zîrâ maṣlaḥat iḳtiṣâ eyledükde mülûk ü vülât içün siyâset ve mübâlaḡa ile zecri cā'iz görmüşlerdür. Naḳl olundu ki Resûl-i Ekrem ṣallallâhu 'aleyhi ve sellem ḥadîṣ-i şerîfinde âteṣe yaḳmak ḥazret-i Allâḥ 'azîmü's-ṣāna lâyıḳ ve maḡṣûṣdur deyü buyurmuşlar iken ḥazret-i 'Alî raḡıyallâhu 'anh ḳavm-i zenâdıḳayı niṣün âteṣ ile ihlâk eyledi deyü su'âl olunduḡda sehere ḳavmi âteṣden ḡayrı olan cezâ ile ihlâklerin men'e ḳâdir olurlar ammâ âteṣ ile olan ihlâklerin men'e ḳâdir olmadıkları içün ve maṣlaḥat daḥi iḳtiṣâ idüp zecr ü mübâlaḡa lâzım geldiḡi içün âteṣe yaḳdılar deyü cevâb virilmiş. Ḥâlen ki ḡin-i iḡrâḳlarında ḳavm-i melâ'în ilâḥ olduḡunı ṣimdi taḡḳîḳ eyledük zîrâ âteṣe yaḳmak Allâha maḡṣûṣ olduḡın iṣitmişüz dirler idi. [6a] Bu taḳḡırcı maṣlaḥat iḳtiṣâ eyledükde siyâset-i mübâlaḡa cā'iz oldu. Şerḡ-i Viḳāyenün ve Hidāyenün ḥudûd baḡṣlerinde ḳavluḥu ṣallallâhu 'aleyhi ve sellem **اقتلوا الفاعل والمفعول به في حق اللواطة** daḥi bunun gibi siyâset mübâlaḡa üzerine maḡmûldur. Cāmi'ü'l-Pezdevî şerḡi bâb-ı siyâsetinde Ebābekri's-Ṣıddıḳ raḡıyallâhu 'anh ḥazretleri ḳıṣāṣ ṣāhidlerin rüḳ' eylediklerinden ṣonra ḳatıl buyurdıkları daḥi siyâset üzerine maḡmûldur. Hidāye şerḡleri ebvâb-ı ḥudûdunda eḡadîṣ ve āṣâr-ı ṣāḡābeden livāṭa ḡaḳḳında rivāyet olunanlar

siyâsete mâhmûldur. Beşinci def'asında sârık hakkında olan siyâset-i şer'ıyye gibi ki katl eylemişlerdür min kavlihi şallallâhu 'aleyhi ve sellem فان عاد فقتلوه Beyân-ı Rivâyet nâm kitâbda livâta hakkında rivâyet olundu ki muhbir-i şâdık ve şahâbe hazretleri haber virdükleri katl ü recm ü tenkîş [6b] ve bunlar emşâli cezâ cümlesi siyâset üzerine mâhmûl olmağla bizüm mezhebimizde be-tarıki's-siyâse ta'zîr cā'iz oldu. Görmez misin ki İmâm Muḥammed raḥimehullâhu 'aleyhi Ziyādât nâm kitabında الامام والتعزير والرأى الى الامام eger mu'tâdiysa dilerse imâm anı katl ve dilerse darb ve dilerse habs ider deyü buyurdıkları vücûbına delîldür. Mu'înü'l-Hükkâm ve İmâm 'Irâkînüñ Zaḥîre nâm kitâblarında vülât ü hükkâm üzerlerine aḥkâm-ı siyâsete vüs'at virilmek şer'e muḥâlif degüldür deyü tahrîr eylemişlerdür. Belki meşrû'ıyyetini te'yîd ü te'kîd ider delîlleri ḥulefâ'-i râşidîn hükümlerinde muḥaddemâ zıkr olundu. Ve bunun gibi kavâ'id-i şer'ıyyede niçe vücûh vardır ki anâ şehâdet ider. Vech-i evvel fi-zemâninâ mücerred fesâd vefret ü keşret bulup 'aşr-ı evvele muḥâlîf i' lân u intişârı ihtilâf-ı aḥkâm ve vüs'at-i siyâset-i hükkâm üzerine iktizâ [7a] eylemişdür. Şol ḥayşıyyet ile ki bi'l-küllîye şer'den çıkmayup vech-i şer'î üzere ola. Zîrâ li-kavlihi şallallâhu 'aleyhi ve sellem لا ضرر ولا ضرار ḥadîs-i şerîfi mücebine bu kavânin-i şer'ıyyeyi terk eylemek zarara mü'eddî olup ḥarec hakkında vârid olan nuşûs-ı siyâset-i şer'ıyyenüñ i'mâlini te'kîd ider. İkinci vechi meşâlih-i mürseledür. Meşâlih-i mürsele oldur ki şer'-i muṭahharanüñ i'tibârına ve ilğâsına şehâdet eylememişdür. Ve aşḥâb-ı 'uḳûl daḥi bu meşâlih-i mürseleyi qabûl ile telâkkî eylemişlerdür. Ve bunun ile 'amel eylemenüñ cevâzını şahâbe-i kirâmuñ 'amelleri te'kîd ider ki şer'de bir şâhid i'tibârına ve ilğâsına tekâddüm itmemişdür. Qur'ân-ı 'azîmü's-şânı yazmak gibi ve veliyy-i 'ahd itmek gibi ve terkü'l-ḥilâfete şûrâ beyne sitte gibi ki ḥazret-i 'Ömer eylemişdür ve kütüb-i mütenevvi'anun tedâvini ve aḳçeye darb-ı sikke ve zindân binâ olunmak ve bunlar emşâli olanlar gibi [7b] ve ḥazret-i 'Ömer raḍıyallâhu 'anh mescid-i Resûlullâh qurbunda olan vaḳıf-ḥaneyi hedm idüp mescid-i şerife ilḥâḳ u tevsi'eyledüğü gibi ve ḥazret-i 'Osmân raḍıyallâhu 'anh tertîb üzere yazılmayan meşâhîfi iḥrâḳ idüp şûrûṭıyla tertîb üzere kelâmullâhı muşḥâf-ı vâḥidde cem'eyledüğü gibi ve cum'a namâzı için çârsü vü bâzârda tecdid-i ezân ve bunlar emşâli olan 'ameller gibi ki bunların cümlesi meşâlih-i 'ibâdullâh için i'mâl olup li-maṣlaḥatı fi'le getürmüşlerdür rıdvânullâhı te'âlâ 'aleyhim ecma'in. Üçüncü vechi şer'-i muṭahhara vâlî vü kâdî naşb olunmağdan ziyâde şehâdeti teşdid eyledüğünü beyân ider ki bir vilâyete bir vâlî ve bir kâdî kâfidür ammâ bir da'vâya iki zinâ da'vası olursa dört lâzım geldüğü gibi ki şehâdetde 'adâvet teveḥhüm olunduğu için teşdid olup 'aded-i şâhid ve ḥürriyyet [8a] şart kılındı. Ancak ba'zı mevâdd ve bir kaç ḥuşûşda ki rü'yet-i hilâl-i Ramazân ve qâbile 'avretün veled hakkında olan şehâdeti ve bunlar emşâli olan ḥuşûşların şehâdetine bir şâhid kâfi olduğu gibi ve zinâ ḥuşûşında dört şâhid المكمل في كالميل و dimege muḥtâcdur. Katl zinâdan eşedd ü a'zam kebâ'ir iken iki şâhid kifâyet eylemesi mücerred tesettür içündür. Zevc-i mülâ'ine beyyine lâzım olmayup yemini ile ḥalâş olup ḥadd-i qazf lâzım gelmez. Sâ'ir qazafât bunun ḥilâfidur ki sâ'irinde beyyine lâzım gelür. Ferş ü 'ıyâl ve ensâbını reybden ḥalâş eylemek lâzım olduğu için ve bunların envâ'ı şer'-i muṭahharada çokdur. Lâyıḳ olan ihtilâf-ı zamân ve ihtilâf-ı aḥvâl mürâ'ât oluna ki kavânin-i siyâset-i şer'ıyye kâvâ'idinüñ ihtilâf-ı zamân ve ihtilâf-ı aḥvâl münâsebetine şehâdet itmek i'tibârıyla umûr-ı vâḳı'a meşâlih-i mürsele olmayup [8b] belki kavâ'id-i aṣliyye olan rütbe-i 'âliyyeye mülḥâḳ u mülâkî olur ki şer'-i muṭahhara anun i'tibâr u ilğâsını ta'yîn ü taṣrîḥ ider. Dördüncü vechi bu kavânin-i siyâset-i şer'ıyyede her hükm ki vârid ola anâ bir delîl-i maḥşûsa vardır veyâḥûd aṣl bir mes'ele-i meşrû'a üzerine kıyâs olunmuşdur muḥaddemâ zıkr olunanlar gibi.

Hâlbuki ba'zı meşâyih daği bu vechle zıkr eylediler ve mezheb daği budur deyü buyurdular ki bir emrde 'udüliden gayri bir cihet bulunmasa şehâdet veyâhüd kaẓâ veyâhüd vilâyet için fücürda eḳall ve füsûḳda aşlah olanı ikâmet olunur. Anuñ için ki umûr-ı 'ibâdullâh mu'aṭṭal olmayup hûḳûḳ u meşâlih u aḥkâm zâyî' olmaya. Zann eylemem ki cümle 'ulemâ' buña muḥâlefet eyleyeler. Zîrâ teklîf imkân ile meşrûtdur 'umûm fesâd eclî için. Çünkü fâsıḳuñ şehâdeti [9a] câ'iz oldu. Zamâne ehli fesâdınuñ keşreti için aḥkâm-ı siyâsetde daği vüs'at câ'iz oldu. Hâlbuki 'Ömer bin 'Abdul'azîz ḥâzretleri zamân-ı bâ-sa'âdetlerinde buyurmuşlar ki سحدث للناس اقصيته ya'nî bundan soñra nâs için niçe ḳâziyyeler ḥâdiş olur fücürdan iḥdâş eyledükleri ḳadar. Zâḥiretü'l-Mâlikiyye nâm kitâb şâhibi İmâm 'Irâḳî ḥâzretleri buyurur hiç şek yokdur ki bizüm zamânımızuñ ḳuzât u şuhûd ve vülât ü ümenâsı 'aşr-ı evvelde olsalar idi emr-i dinde anlaruñ birine i'timâd olunmaz idi. Zîrâ bunlar 'aşr-ı evvelde göre fâsıḳlardur. Anuñ için ki bizüm zamânımızuñ eyüleri 'aşr-ı evvelüñ erâzilidür. Erâzili ise ḳâḍî vü vâli ve emîn ü şâhid eylemek fışḳ-ı maḥẓdur. Ve li-zâlike 'aşr-ı evvelde ḳabîḥ olan [9b] bizüm zamânımızda ḥâsen oldu. 'Aşr-ı evvelde zıyḳ olan ihtilâf-ı zamân ve ihtilâf-ı aḥkâm sebebiyle bizüm zamânımızda vüs'at buldı. Beşinci vechi siyâset-i şer'iyye ḳavâ'id-i şer'iyyeden ḳaşd u aḥẓ olunup şer' den ḥâric olmaması beyânındadır. Taḥḳîḳ şer'-i muṭahhara niçe umûra vüs'at virür. Ez-cümle saḡîr u saḡîre emziren murḍî'a 'avretüñ eşvâbı necâsetden ḥâlî olmayup pâḳ degül iken mādâm ki 'aynı necâseti müşâhede itmeye namâzın edâ itmege şer' vüs'at virmişdür ve yağmur vâktlerinde bilâd-ı a'zamda olan tıyn gibi ve İmâm Muḥammed raḥimeḥullâhi 'aleyh Buḡārâ şehrinüñ 'öẓr u necâsetiyle âlûde olan tıyninde vüs'at virüldüğü gibi ve ḳurûḥ ve yara ve çiban şâhiblerine necsüñ keşretinden ve aşḡâb-ı bevâsîrüñ belelinden nâşî vüs'at virüldüğü gibi şâri'üñ muẓâyâḳa vâktinde erkân-ı şalavâtı ve şurûṭını terki câ'iz [10a] gördükleri gibi ki şalât-ı ḥavf ve aña mümâşil olanlardır. Bu maḳûle şer'-i muṭahharada çokdur. Ve li-zâlike İmâm-ı Şâfi'î ḥâzretleri ما ضاق الشئ الا buyurdıkları bu 'illetlere ve bu yerlere işâretdür. Kezâlik mefâsidüñ def'i üzerimize güc olsa vüs'at virilir. Muḳaddemâ zıkr olunanlara vüs'at virüldüğü gibi. Ammâ şart-ı ân ki şer' den ḥâric olmaya. Altıncı vechi ibtidâ'î-i insânda ki ḥâzret-i Âdem 'aleyhisselâm zamânında ḥâl-i zıyḳ olup insân az olmaḡla kız ḳarındaşı erkek ḳarındaşı nikâḥ olunmaḡ ḥelâl ve niçe eşyâda daği vüs'at bunuñ gibi idi. Vâḳtâ ki Benî İsrâ'îl zamânında zürriyyet çok oldu evvel olan nikâḥ ḥarâm oldu ve Benî İsrâ'îl ḳavmi zamânlarında yevm-i Sept ve şuhûm-ı ibil ḥarâm olup ve elli vâḳt namâz emr olunup ve birisi günâḥ itse tevbesi kendi nefsinı ḳatıl eylemek ve bir yerine necâset bulaşsa taḥḥîr [10b] ol maḥallî ḳat' itmek ile ve bunlar emşâli niçe şeyler var idi. Bundan soñra âḡirü'z-zamân geldükde cesed-i insân za'îf olup ḳuvvet ü ḳudret az olmaḡla ḥâzret-i Allâḥ 'azîmü's-şân ta'zîmen li-nebiyyinâ ḳullarına luṭf u kerem ü iḥsân eyleyüp Benî İsrâ'îl zamânında ḥarâm olanlardan niçe mevâddı ümmet-i Muḥammed ḳullarına ḥelâl eyledi. Elli vâḳt namâzı beş vâḳte tenzîl ü ta'yîn ve günâhlara tevbeyi ḳabûl buyurdu. Bu zıkr olunanlardan zâhir oldu ki taḥḳîḳan aḥkâm-ı şer'i at ihtilâf-ı zamân ḥasebiyle olup Cenâb-ı Bârinüñ ḳullarına luṭfidur. Ve ma'lûm oldu ki siyâset-i şer'iyye uşûl-i ḳavâ'id den ḳıḳmayup ve bid'at olmayup 'ayn-ı şer'dür. Viḳâye şerḥinde siyâset ḥuşuşında Faḳîḥ Ebî Bekr A' meş raḥmetullâhi 'aleyhden beyân u rivâyet ider ki müdde'â 'aleyh sirḳati inkâr eylese eger imâmıñ münkir sârîḳ [11a] üzerine zann-ı ḡâlibi olup mâl-i mesrûḳ sârîḳuñ 'indinde olmaḡ şübhesi muḳarrer ise imâm-ı ekber re'yi ile 'amel eyleyüp sârîḳ-ı münkire 'iḳâb idüp iḳrâr itdürür didiler. Ḥulâşa'nıñ sirḳat bâbında ve Bezzâziyye'de ve İmâm Muḥammed raḥmetullâhi te'âlânıñ Aşl-ı Mebsûṭ nâm kitâbında zıkr olunmuşdur. Eger müdde'â 'aleyh sirḳati inkâr eylese 'âmme-i meşâyih didiler

ki imâm anı ta'zîr ider. Ol vaktde ki sâriķ maħall-i töhmetde buluna sâriķlar ile mümâşiyet ve şâribü'l-ħamr ile mücâleset idüp şürb-i ħamr itmeyenler gibi. 'Aşâm bin Yûsuf ħazretleri Belĥ pâdişâhı ziyâretine varup şoĥbet iderler iken ittifâķ bir sâriķ getürdiler. Sirķatinden su'âl olunduķda inkâr itmekle pâdişâh-ı Belĥ ħazret-i şeyĥden şer' an ne lâzım gelür diyü su'âl eyledükde *على اليمين على المنكر والبيئة على مدعى* diyü cevâb [11b] virmeleriyle falâķa ve degenek getirün diyü emr eyleyüp degenek on def'a ħarb olunmadın sâriķ iķrâr ve sirķa eyledüĝi eşyâyı ĥaberirmekle meclis-i pâdişâhiye getürdüklerinde şeyĥ 'Aşâm *سبحان الله ما رايت ظلما اشبه بالعدل منه* diyüp ta'accüb eyledi. Câmî'ü'l-Fetâvâ ve Mecma'u'l-Fetâvâ ve Bezzâziyye ve Muĥîṭ nâm kitâblardan naķl olunur ki Meşâyih-i kibâr sâriķuñ iķrâhen iķrârı şaĥîĥdür didiler. Ĥasan bin Ziyâd'dan iķrâr itdürmek için sâriķ ħarb olunur mı diyü su'âl olunduķda *ما لم يقطع اللحم ولا يظهر العظم* ya'nî mādâm ki eti döĝilüp kemikleri zâhir olmaya ħarb olunur diyü buyurdılar. Ĥizânetü'l-Müttakîn nâm kitâbdan ba'zı müte'aĥĥirîn sâriķuñ iķrâhen iķrârı şaĥîĥdür diyü fetvâ virüp iķrâr itdürmek için sâriķı ħarb eylemek helâldür didiler. Cevâhir-i Fetâvâda Kâđî Nâşihî'den [12a] su'âl olundu. Eyle Nâşihî'dür ki zamânınuñ 'ulemâsı anuñ ĥaķķında fıkĥ-ı şerîf aña vahy olunmuşdur dirler idi sâ'î bi'l-fesâd ve nâsuñ beynine şerr ü fesâd ilķâ iden müfsidlerî sultâna i'lâm eyleseler sultânıñ üzerine ne vâcib olur diyü su'âl eyledüklerinde vücüben ķatl olunur fesâdı için ve ķatlden ĝayri nesne ķanâ'at itdürmez diyü cevâb virdiler. Ve Cevâhir-i Fetâvâda zıķr olunur Kâđî-i Nâşihî müşârun ileyhden zenbür ve kelb ve sâ'ir ĥaşerât-ı mü'ezzîyenüñ ķatlınden su'âl olunduķda eşref-i maĥlûķât insân iken mü'ezzi olduķda ķatli ca'iz ola ĥaşerât-ı mü'ezzi ķanda ķalur diyü cevâb virdiler. Hidâye ve cemî' kütüb-i fûrû'da *من اعتاد الحق* ya'nî âdem boĝmaĝa mu'tâd olan kimesne şaĥib-i fitne ve şâ'î bi'l-fesâd olduĝiçün siyâseten ķatl olunur diyü taşriĥ eylediler. Serrâciye ve Mużmerât nâm kitâblarda sâriķ üç ve dört kerre sirķa eylese [12b] şâ'î bi'l-fesâd olduĝından imâm anı siyâseten ķatl ider diyü muşarraĥdur. Ĥizânetü'l-Müftiyyîn ĥudûd baĥşı âĥirinde ķaçan imâm ĥannâķı bilse yâĥûd iķrâr eylese yâĥûd edevât u metâ'-ı ĥannâķından yanında nesne bulunsa imâm anuñ boynun urur veyâĥûd salb eyler diyü yazmışlar. Ĥulâşâ ve Bezzâziyye ve anlara muvâfık mecma'u'l-fetâvâda ĥaţar ve ibâĥât baĥşinde fetâvâ-yı Nesefiden naķlen Seyyidü'l-İmâm Ebü Şücâ' a'vanenüñ ķatili müşâb olur diyü buyurmuşlar ve küfürlerine fetvâ daĥı virmişler lâkin bizüm meşâyihimizün muĥtârları a'vanenüñ küfürlerine rızâ virmeyüp ķatlıeri câ'iz olmaĝla küfürlerine delâlet eylemek lâzım gelmez diyü red eyleyüp *قاله الله تعالى انما جزاء الذين يحاربون الله ورسوله* Bu âyet-i kerîme ile 'adem-i küfrlerine ĥükm eylediler. Yine Mecma'u'l-Fetâvâ ve siyer-i Bezzâziyye ve Fetâvâ-yı 'Aţâ bin Ĥamza'dan [13a] naķl olunur ki vaķt-i fetretde a'vanenüñ ve sâ'î bi'l-fesâd ve zâlemenüñ ķatlılerinden su'âl olunduķda sâ'î bi'l-fesâd olduķlar için ķatlıeri helâldür. Eger fetret vaķtinde kendilerin men' idüp iĥtifâ daĥı eylemişler ise. Zîrâ anlarıñ ol vaķt ferâĝları zarûridür. *قاله الله تعالى ولو ردوا لعادوا لما نهوا عنه* âyet-i kerîmesiyle tecvîz eylediler. Yine Seyyidü'l-İmâm Ebü Şücâ' dan i'tirâzen su'âl eylediler ki a'vanenüñ ķatlınde müşâb olunur diyü buyurmuş idiñüz a'vaneden iki fâzıl kimesne vardur kitâb-ı tevĥîdi kırâ'et eylemişlerdür ve şâlih ve müselmân âdemlerdür diyü medĥ ü şenâ eyledüklerinde ne'am eger müselmân iseler didi. Yâ bu maķûle fâzıl âdemlerüñ İslâmlarında şübhe mi var didüklerinde Şeyĥ Şücâ' ehl-i İslâm üzerine şefķat ve anlarıñ [13b] ferĥleriyle ferĥlenmek ve ĥüznleriyle maĥzûn olmaķ şerâ'it-i İslâmdandır. A'vane bunun ĥilâfidur ve eger vâşıl-ı ĥaķîķat olmaķ murâdıñız ise istimâ' idüñ didi. Ol iki kimesnenüñ ĥizmet eyledükleri pâdişâh zîr-i ĥükümetinde olan ehl-i İslâma baña yüz biñ ĝurüş iķtizâ eylemişdür iki üç ĝüne deĝin ol iki âdemlerimiz yedleriyle cem' olınsun diyü münâdî nidâ itdürse ol

vaqt nâs nice olur ve ol iki kimse nice olur didi. Aşhâb-ı nâs maḥzûn ve iki kimse mesrûr olur didiler. Ve ḳable't-taḥşîl 'afv eyledüm diyü münâdî nidâ itdürse nice olurlar didi. Cümle nâs mesrûr ve ol iki kimse maḥzûn u maḡmûm olurlar didiler. Yâ nâsuñ hemm ü ḥüznleryle mesrûr u ferḥ ve sürûrlaryla maḥzûn u maḡmûm olan kimseler nice İslâm-ı tāmîle müselmân u şālîḥ olurlar diyüp [14a] sâ'illeri olan aşhâbın iskât ider. Bezzâziyye âḥiri cinâyetinde muşarraḥdur ki milkiñ fesâdı sâ'î bi'l-fesâd olanlaruñ sa'y u fesâdları sebebiyle olmaḡla ḳatllerine fetvâ virildi dimişler. İmâm Mâverdi'nün Aḥkâm-ı Sultâniyyesi ondördüncü bâbında İbn-i 'Abbâs raḍıyallâhu 'anh ḥazretlerine bir adam gelüp saña yüz bin dirhem vireyüm baña filân manşıbı virüp tevcîh eyle diyü ricâ eyledükde İbn-i 'Abbâs ḥazretlerine rüşvet 'arz eylediği için mezbûra yüz degnek ḍarb u ta'zîr ve te'diben ḥayyen şalb eyledi. Şerḥ-i Zâhidînün ḥudûdı baḡşinde ve Firdevs kitâbında bir kimesnenün maḥremini âḥer kimesne zinâ iderken görse zânîyi ḳatl eylesin câ'iz görmüşler. Kezâlik bir kimesne bir âḥer muḡşan kimesneyi zinâ iderken görüp muḳaddem ferâḡat ve terk eyle diyü şayḥa eyledükde zânî fâriḡ olmasa ol kimesne zânîyi ḳatl helâl ve câ'izdür diyü Seraḥsî şerḥinde [14b] Muḥammed raḥmetullâhdan naḳl ider. Cemî' mükâbere ve zulm ve ḳaṭ'ü't-ṭarîḳ ve kebâyir ve şâhibü'l-meks ya'nî 'aşşâr u ceddâd daḡi buña ḳıyâs olunur diyü taşriḥ eylemişler. Ve şerḥ-i elsinede bir kimesne maḥremini nikâḥ ve vaṭy eylese Aḥmed ve İshâḳ ol kimse ḳatl ve mâlî aḡz u girift olunur didiler. İbn-i Temcîd tefsîrinde لا تتكحروا ما نكح أبائكم el-âyet buyurulduğuna binâ'en ve Resûl-i Ekrem şallallâhu 'aleyhi ve sellem ḥazretleri Ebâ Bürdeyi ol kimesnenün ḳatl ve mâlını aḡza göndermişdi ki babası vefâtından sonra ol kimesne üvegi anasını almış idi. 'Alâ sebîlü's-siyâseti ve't-ta'zîr ḳatl ve mâlî aḡz olundu. Nihâye ve Mi'râcû'd-Dirâye kitâblarında zarar-ı 'âmmı def' için zarar-ı ḥaşşa taḥammül olunur aña mişâl budur ki küffâr ile muḳâtele eṣnâsında ehl-i İslâmı ve şıbyânı kendülere meteris ü siper ittihâz eyledüklerinde [15a] ok ve ṭop ve tüfenk atılır ve eytâm mālından da'vâ iden müdde'î ile vaşî bir miḳdârın virüp şulḥ olmaḡ gibi ve âkile marâzına mübtelâ olan helâk ḥavfından bir 'uzvun ḳât' itmek gibi. Siyer-i Ğâyetü'l-Beyânda ve Siyer-i Fetâvâ-i Ḳâḍıḥan ve Bidâyede daḡi zarar-ı 'âmmı zarar-ı ḥaş ile def' eylemek vâcibdür diyü yazmışlardır. Ve yine Bidâyenün bu bâbında mezkûrdur. Çünkü siyâset-i şer' iyyenün ṭuruk-ı şer' iyyeden olduğı delîl ile şâbit oldu.Ḳâḍılar için siyâset-i şer' iyyeyi eylemek var mıdır ki sirḳat ve sâ'ir tōhmetlerden biriyle ḥuzûr-ı ḳâḍıya getürdiklerinde ḍarb ve sâ'ir siyâset-i şer' iyye ile siyâset eylemek ḳâḍıya câ'iz olur mı diyü su'âl olundukda İbn-i Ḳayyim el-Cevzî el-Ḥanbelî cevâb virdi ki zamân ve mekân ve 'örfe göre olur didiler. Zâḡire ve Aḥkâm-ı Sultâniyyede ḳâḍınuñ siyâset-i şer' iyyede [15b] 'alâḳa vü medḡâlî yoḡdur diyü yazmışlardır. Bu bâbda mü'ellif Dede Efendi merḡûm iḥtişâr idüp mezâhib aşhâbınun aḳvâline taṭbîḳ u tedḳîḳ ve intihâb itmekle zıkr iderler ki vâlî-i cerâyim ile ḳâḍınuñ beyninde on vechle fark vardır. Evvelâ vâlî-i cerâyimde ḳuvvet ü heybet vardır ḳâḍıda yoḡdur. İkinci iḳtidârda ve kelâmda vüs'atleri vardır. Üçüncü ḳorḳutmaḡ ile ve sâ'ir delâ'il ü şevâhid-i lâyiḡa ki ḡaḳḳı izḡar itmege bâ'ışdür. Dördüncü bir kimesnenün zulmünü görse vâlî anı te'dîb ile muḳâbele ider. Beşinci ḡuşûm beyninde olan aḡvâlde vâlîye şübhe 'arîz olsa aña ittîlâ' ḡâşıl idince te'ḡîr eylemek vardır. Ḳâḍılar bunun ḡilâfidur. Zirâ ḡaşmuñ biri ḡükmün faşlın murâd eylese ḳâḍı aña te'ḡîr idemez. Altıncı bir da'vâ ḳarışık olup vâlîye iştibâḡ gelse bir âdemi yediyle [16a] anları rızâlarıyla şulḥ eylemek vardır. Ḳâḍı bunun ḡilâfidur ki iki ḡaşm kendüler ṭalîb olmaḡ ile âḡeri tevsîṭ idebilir. Yedinci iki da'vâcı birbirleriyle mücâdele idüp nizâ' u cedelleri mütemâdî olsa eger şer'an kefilleri alınacaḡ da'vâ ise inşâfa gelüp inḳıyâd idince vâlî anlaruñ kefillerin aldırır. Sekizinci şehâdeti mestûr olanuñ şehâdetin istimâ' ider. Toḡuzuncu vâlîye

şübhe 'arız olsa şahidlere yemin virür. Onuncu bir kimesne vâliye varup filân kimesne ile böyle şöyle da'vâm vardur filân ve fülân âdemler şahidlerimdür didükde gıyâbda vâli şahidleri getirüp da'vâ-yı mezkûrdan su'âl eylemek vardur. Kâdılara cā'iz degildür. Meger müdde'î ve müdde'â 'aleyh şahidlerün ihzârın ve istimâ' olunmasın murâd ideler. Ve mezheb şâhiblerinden kaç'î delâlet vardur ki on huşûşdan [16b] ba'zıların kâdıları dahi icrâ ider didiler. Hattâ huşâmâdan birisi kâdıya selâm virse meclisün hürmetin ibkâ için zâhiren selâmını almamağı cā'iz görmişler. Buña ruşşat kuvvet ü heybet için oldu. Mu'inü'l-Hükkâmda bir bâb mahşûşan zikr ider ve Kitâb-ı Muhi'tde şabbî(?) tâciri te'dib için bilâ-ikâb habs eylemek kâdıya cā'izdür huku'k-ı 'ibâd bâtıl olmasın için. Kezâlik kâdı huzûrında iki haşm birbirlerine şütüm eyleseler kâdı ikisin dahi habs ü ta'zîr eylemek cā'izdür. Ve tarafeynde vâfir hüccet ve temessükât olup huzûr-ı kâdıda muhâşame vü müşâteme ve itâle-i lisân eyleseler tarafeyn temessükâtın hark u hark idüp müceddeden istimâ' eylemek kâdı için vardur. Ve Mu'inü'l-Hükkâmda ümenâ vâsıtasıyla tarafeyni şulh eylemek kâdı için cā'izdür diyü yazmışdur. Ve iki büyük âdem veyâhüd [17a] iki akraba beyninde vâki' olan da'vâlarda kâdı te'ennî eyleyüp beyinlerin şulh ider. Evâyil-i zamânda kâdı-i 'âdil huzûrına hem-civârlarından iki haşm gelüp muhâşame eyledüklerinde kâdı-i 'âdil pend ü naşîhat ile şulh eyledi. Ve hazret-i 'Ömer ra'ıyallâhu 'anh dahi zevî'l-erham beyninde da'vâ vâki' olduğda hükmda te'hîr u tereddüd idüp akraba beyninde hüküm eylemek 'adâvet ü za'âyen(?) irâş itdürdüğü için te'ennî vü şulh iderler idi. Kitâb-ı Hüsamıyye'de yazar ki şehâdet mestûrını ma'dûd olan yerlerde istimâ' ve şahidlerde şübhe eyledükde ta'hlîf eylemek kâdı için dahi vardur. Tâtârhanıyye ve Mu'zmerât ve Tehzîb kitâblarında fi-zamânınâ fışkuñ keşretinden tezkiye-i şahid müte'assir olmağla kâdıları için yemin virmege ruşşat virilmişdür. İbn-i Leylî Hızânetü'l-Fetâvâsında bunu te'yîd ider. Hilâfen li's-Şâfi'î rahmetullâhi 'aleyh Mecma' şerhinde [17b] kıl ile yazılmışdur ki şahide yemin virilmez zîrâ şahid hîn-i şehâdetinde eşhedü dimesi yemindür tekrâr yemine hâcet yokdur dimiş. Ammâ lafz-ı 'Arabî ile Ene Eşhedü dir ise ve illâ yemîn virilür. Mu'inü'l-Hükkâm üçüncü faslında ve Zahîre ve Ahkâm-ı Sulţâniyyede vâli-i cerâyim ile kâdı beyinlerinde tokuz yerde fark vardur diyü yazılmışdur. Birisi kazf töhmetiyle ağız olunanın ahvâlini mahallesini ahâlisinden sâbıkası var mıdur ve bu töhmetün şâhibi olup kazf eylediği vâki' midür diyü vâli-i cerâyim su'âl eyledükde kazfın şehâdet iderler ise vâli keşfde mübâlağa ider. Kâdı bunun hilâfidur. İkinci vâki' olan ahvâl ü mevâddun şevâhid ü 'alâmâtına ve evşâfına ve müttehemün kuvvet ü za'fına mürâ'ât idüp eger zinâ da'vâsı olup müttehem zinâ ile [18a] muttasıf ve da'vâ-yı sirkat ise sârikuñ sâbıkası olup vücûdında dahi âşâr-ı sirkat ve sū'-i hâl ile meşhûr ise vâli-i cerâ'im ihtimâm idüp siyâset-i gâli'za ider. Ve bu mezkûrların hilâfi iseler müttehemler ta'hlîf olunurlar. Kâdı bunun hilâfidur. Üçüncü vâliye bir müttehem getürseler ahvâlini keş ü istibrâ' için 'aceleten müttehami habs ider ve müddet-i habsi bir ay yâhüd muktezâ-yı hâl ve töhmet ü keşfine göre habs olunur. Kâdı bunun hilâfidur. Dördüncü kuvvet-i töhmeti olan müttehem ikrâr u taşdik itdürmek için ta'zîren darb olunur hâdden degül. Ba'de'd-darb ikrâr ider ise i'tibâr olunur. Tahte'd-darb ikrâr ider ise i'tibâr olunmaz. Ba'de'd-darb yine su'âl olduğda ikrârın taşdik eylemez ise veyâhüd ikrâr-ı evvelün hilâfını ikrâr ider ise [18b] sonraki ikrârına ma'a-kerâhihi i'tibâr ve 'amel olunur. Kâdı için yokdur. Beşinci şol müttehem ki niçe def'a cerâyimi tekrâr itmiş ammâ hudûd ile zecr olunmamış olsa muzırru'n-nâs ise cürmiyle olunca idi habs olunup beytül-mâlden nafağa ve kisvesi virilür. Kuzât bunun hilâfidur. Altıncı müttehem bilâ-ihtiyâr keş için tağlîz olup talâk ve i'tâk ve beytül-mâle akece nezr itdürmek ile ta'hlîf olunur ke-eymân-i bi'atü's-sultân. Kâdı bir ehadde lafzatullâhdan gayri

ile yemîn viremez. Yedinci mücrimün qahren tevbesi zâhir olunca katl ve sâ'ir havf ile tahvîf olunur. Eger cürmi mücib-i katl daği degül ise şalâh-ı hâle 'avdet idince tahvîf olunup katlden gayri 'uqûbet ile te'dib olunur. Kuzât bunun hilâfıdır. Sekizinci 'avretlerün [19a] şehâdetin keşir oldukları hâlde vâli istimâ' ider kuzât istimâ' idemez. Toğuzuncu iki haşm birbirlerine şütüm ve sille-i darb idüp ve bu fi'illeri 'umûmen ve hâdden bir şey' mücib olmayup ve birisinde eşer-i darbden bir nesne yogise vâli ibtidâ şikâyeteye gelenün da'vâsın istimâ' ider. Ve eger birinde eşer-i darb var ise evvel anuñ da'vâsın istimâ' ider. Ve 'ulemânun ekşeri ibtidâ şikâyeteye gelenün da'vâsı istimâ' olunur didiler. Ve ibtidâ şetm ü darb kimün tarafından zühür itmişdür *El-bâdî azlam* mefhûmı üzere anuñ cürmi a'zamdur. Tarafeyne ve şüret-i hey'etlerine göre te'dib olunur. Ve fâsık u fâcir ki her birinün ef'âl-i şen'î ası zâhir ve şöhetleri ola vâli anları nefy-i beled gibi ve sâ'ir emşâli 'uqûbât ile te'dib itmege mesâğ vardır. Bu zıkr olunan [19b] toğuz vechün ümerâ' ile kuzât farkına sebep ümerâ' bu toğuz maddede zıkr olunanları siyâset kendülere mahşuş olmağla kable's-şübüt icrâ iderler. Yoğsa ba'de's-şübüt veyâhüd vech-i şer'î üzere ikrâr olınmış da'vâ olur ise iğâmet-i hudûdda ümerâ' ile kuzât müsâvilerdür. Mu'înü'l-Hükkâm'da bu toğuz maddeden ekşerinde kâdılar için icrâ eylemek vardır diyü yazmışdır. Müttehem olan kimesnenün kazfı şehâdetin 'alâmet ü delâlet ile istimâ' eylemek kâdılar için vardır. Ammâ bî-garâz ve mütediyyin ve şâdıkü'l-kavl kâşif ve cäsüs tedârik idüp sırren şahidlerün ahvâlin tecessüs itdürüp sıhhatine vâsıl olur ise ve illâ fe-lâ ve bir 'âdil şahid ile ki 'adli kâdı 'indinde meşbût ola şahid-i âherlerün cerhîn câ'iz görmişlerdür. Şahid-i 'âdil gerek sırren ve gerek 'alenen şehâdet eylesün. [20a] Bu hükm 'alâmetlerün zühûrına göredir. Ve şevâhid-i ahvâle mürâ'at eylemek kan da'vâsında daği kâdılar için vardır. Dem ile müttehem olanı kâdı kable'l-işbât bir gün ve bir gice habs ider ve ibtidâ müdde'î veliyy-i dem olduğın ba'dehu demi işbât ider. Dem işbâtında veliyy-i dem müttehemün habs-i hâlinde şahidleri âher mağalle gitmişler veyâhüd bunun emşâli 'özü beyân eylese bir gün ve bir giceden ziyâde müttehem habs olunur. 'Özü beyân eylemeyüp vaqt-i mev'ûd geçer ise müttehemün sâbıkası olmayup ve aşhâb-ı de'ârdan degül ise kâdı muhayyerdür diler ise kefilin alup salıvirür ve illâ habs hâkim re'y gördüğü kadar tatvîl olunur. Ve ol mücrim ki cürmi tekrâr idüp hadd ü meşrû'a ile memnû' olmayup yine cürm-i âher ile ağız olundukda kâdı anı mü'ebbed habs ider. Hulaşa ve Bezzâziyye'de [20b] والدعار يحبسون didüğü daği bunun gibidür. 'ibâdullâh ve bilâduñ şalâhı için ehl-i şer üzerine tağlîz-i cezâ ve nefy-i beled ve yedinde bulunan âlet-i şerr ü fesâdını ağız eylemek câ'izdür. Ve müttehem olana kâdı talâk u i'tâka yemîn virür. Ve kâdıya filân âdem fülân yetimün vaşisidür yetimün mâl-i mevrûsı olan arâzî ve sâyir emvâlinde hâşıl olan intifâ'dan yetimi infâk ider diyü haber virseler kâdı vaşıyyi getirdüp icmâl üzere tefahhüş ve su'âl ider eger vaşı emânet ü diyânet ile meşhûr ise. Ve illâ hilâfı ile ma'rûf ise kâdı emvâli ve fâyiż-i yetimi şey'en fe-şey'en geregi gibi teftiş ve tefahhüş ve mâl-i yetimi zuhûra getirür. Zâyi'âtı var ise iki üç gün habs idüp tehdid ü tahvîf daği ider. Buña e'imme siyâset-i hasene dirler ve mütteheme ziyâde tahvîf [21a] u tehdid için talâka yemîn virmek siyâset-i hasene olduğı gibi. Fetâvâda yazar ki kâdılara talâk u i'tâk ve eyman-ı muğallağa ile yemîn virmegi ekşer meşâyihimiz câ'iz görmemişlerdür. Meger zarûret iktizâ eyleye diyü fetvâ virmişlerdür. Ehl-i siccün şehâdeti vaqt-i zarûretde istimâ' olduğı gibi. Mu'înü'l-Hükkâmın dördüncü faslında töhmet ü 'udvân da'vâsında müdde'â 'aleyh üç kısma münkasimidür. Kısım-ı evvel müdde'â 'aleyh ittihâm eyledükleri töhmetden berî olup şalâh ile meşhûr ise icmâ'en aña 'uqûbet câ'iz degildür. Ammâ hilâfı ise ehl-i 'ırz u şulehâ ve ebrâruñ 'ırzlarını ehl-i şerr ü 'udvânın tasallutundan şıyânet ü muhâfaza için 'uqûbet olunur.

Şerh-i Tecridde bir kimesne bir kimesneye fâşık u sârik dise eger ol kimesne şalâh u takvâ ile mevşûf ve ol töhmetler ile [21b] meşhûr degül ise kâzife ta'zir olunur. Ve illâ ta'zir olunmaz diyü Ebû Hanîfe hâzretlerinden nakl ider. Kısm-ı şânî ol müttehem ki sirkat ü zinâ ve fışk u fücûr ve kat'-ı tarîk ve katl mişilli töhmetlerden biriyle ahz olına. Anuñ töhmeti ve şöheri miqdârıyla teftiş ü tefahhüş olunup ve çok kerre daği darb u habs olunur. Ve Kâdîhânda darb mu'tâdı olan ve katl ü sirkat töhmetiyle müttehem olan kimesneler zindânda muhalled habs olunur tevbesi zâhir olunca diyü yazılıdır. İbn-i Qayyim el-Cevzide dir ki e'imme-i müsliminden bir kimesneyi bilmem ki bu zıkr olunan töhmetler ile ahz olunanlardan birini yalnız yemîn virmek ile tefahhüş ve habs olunmadın şalıvirmeye ruşat virmiş ola. Ve mezâhib-i erba'a aşhâbı daği câ'iz görmemişlerdür. Eger bir vâli ve kâdî şalıvirir ise siyâset-i şer'ıyyeyi inkâr ve muhâlefet idüp [22a] gâlaṭ-ı fâhiş itmiş olurlar. Mu'înü'l-Hükkâm ve İzâhda yazar ki bir kimse bir âdemün evine girüp şâhib-i hâneyi katle mübâderet ve mübâşeret eyledükde şâhib-i hâne gâlib gelüp katl eyleyüp ba'dehu vâli vü kâdıya gelip mâ-vaḳa'ayı beyân ve maḳtûl-i merḳûm ehl-i de'ârdan habîs ve aşhâb-ı fesâddan olmağla hâneme girüp beni katl kaşd itmekle katl eyledüm diyü haber virdükde vâli veya kâdî anı geregi gibi tefahhüş ve su'âl ider. Vâḳı'an vech-i meşrûh üzere olduğı zâhir ve sâbit olur ise kışâş lâzım gelmez ve illâ şâhib-i dâr kışâş olunur. Mecma'u'l-Fetâvânun âḫir-i cinâyetinde ve Bezzâziyenün sirkat bahşinde daği şâhib-i hâne dârına giren kimesneyi katl eylese ve beni katl kaşdıyla hâneme girüp katlime mübâşeret itmekle katl eyledüm diyü işbât eylese demi hederdür. Eger işbât idemez ise ve maḳtûl sirka ve ehl-i şerr ü fesâddan [22b] olmağ ile ma'rûf u meşhûr degül ise şâhib-i dâr kışâşen ve kıyâsen katl olunur. Lâkin istihsânen diyet olunur diyü yazmışlardır. Ve Mu'înü'l-Hükkâmda yazar ki müttehemün yedinde mâl-i mesrûk bulunsa ben bunu iştirâ eyledüm diyü iddi'â eylese ammâ işbâta kâdir olmasa müdde'î ancak yedinde bulunan mâl-i mesrûkın alır. Bunun ile bu kadar mâlum gitdi diyü da'vâ idemez. Lâkin yedinde mâl-i mesrûk bulunan müttehem sirkat ile ḡayr-i ma'rûf ise daği vâli anı habs ve müdde'inün sâ'ir mälinden tefahhüş ve su'âl ider. Ve eger sirkat ile ma'rûf ise ikrâr idince habsi taṭvîl olunur. 'Ömer bin 'Abdul'azîz hâzretleri daği eger ikrâr eylemez ise evvelince habs olunur diyü kitâb yazmışlar. Ebû'l-Leyş rahmetullâh daği ol maḳûle ehl-i şerr ü sirkat ile meşhûr olup töhmeti ikrâr eylemeyenün mü'ebbed habsi 'ibâdullâh üzerinden ezâsını def' ve a'râz u emvâl-i [23a] 'ibâdullâhı sıyânetdür diyü yazmışlar. Mu'înü'l-Hükkâmda sirkat ve habâset ile ma'rûf olan zindânda ihtiyârıyla ikrâr eylese ikrârı mu'teberdür ikrâh degüldür diyü yazmışdır. Şerh-i Tecridde zıkr olunan müttehem maḳûlesi bir gün habs ve darb ile ikrâr idince taḫvîf olınsa ikrâh degüldür diyü taṣrîḫ idüp İmâm Muḫammed rahmetullâh habs içün vaḳt ü zamân-ı mu'ayyen yokdur müttehem gam gelince habs olunur. Zîrâ nâş şeref ü denâ'etde müsâvî degüllerdür. Vaḳt ü zamân-i habsleri re'y-i vâli ve kâdıya müfevvezdür dimişler. Ve ikrâh aña dirler ki müttehemün rızâsı fevt ü bâtıl ola. Bu zıkr olunan ikrâhen ikrârlar mâlde ca'izdür yoḫsa kışâş u ḫudûdda câ'iz degüldür. Hızânetü'l-Müftiyyîn nâm kitâbda bir kimesneye ikrâh olunup katl veyâḫûd bir 'uzvun kaṭ' olunmağla telef-i nefis idersün diyü taḫvîf olunmağla ikrâr itdürülse [23b] mâl ḫuşuşında ise ikrârı câ'iz degüldür. Ammâ bir gün habs veya darb olunursun diyü taḫvîf olunmağla ikrâr eylese câ'izdür. Eger ikrâh ve taḫvîf olunan kimesne eşrâf u kibâr ve 'ulemâ vü rü'esâ-yı nâsdan olmayup evsaṭ-ı nâsdan ise câ'izdür. Ve Mecma'u'l-Fetâvâ ve Bezzâziyyede bir vâli etbâ'ından birine var filân kimesneden şu miqdâr akçe veyâḫûd eşyâ' taḫşîl ve baña getür diyü ikrâh ve cebr eyleyüp gönderse ve ol kimesne daği ḫavfından taḫşîl ve vâli-i merḳûme virse ba'dehu mälî alınan kimesne taḫşîl idenden girü almağla kâdir olur mı

vâlî-i merķūm taḥşildār yanına nāzır ve ḳabz-ı māl ta'yin eylemek ile taḥşil eylemiş ise ikrāh muḳarrerdür. Almağa ḳādir olmaz. Ve illā nāzır ta'yin olunmaḳsızın taḥşil eylemiş ise taḥşildārdan almağa ḳādir olur [24a] diyü taḣriḥ eylemişlerdür. Ḳınye kitābında cebābireden bir zālīm vālī zamānında ki bilā-ḥüccetin 'ibādullāh mālını ğammāz ḥaberiyle aḥz u ğaṣb 'ādet-i müstemirresi olup birkaç kimesnenün mālın daḥi aḥz ve bir iki kimesneyi daḥi ḳatlı eylemiş ola. Böyle vālīnün zamānında bir medyūn dāyini olan kimesneye saña olan deynim için nās ḥuzūrunda zimmetümde bir aḳçe ve bir ḥabbe alacağım yoḳdur diyü iḳrār ve yedime temessük daḥi vir yoḫsa müşādere olınan filān kimesnenün sende mālı vardır diyü vālīye ğammāz iderüm demek ile dāyin iḳrār u temessük daḥi virse ikrāh şariḥdür. Şoñra da'vā idüp almağa ḳādir olur diyü yazmışdır. Bir ḥarīf bir 'avreti sırren nikāh idüp mihr-i mü'eccelesin hibe itdürmek için ḥarīfün dostlarından bir ḳaçın mezbüre 'avretün yanına getirüp zevcine mihrünü hibe eyle yoḫsa bu [24b] ḥarīf ile zinā iderken tutduḳ diyü şehādet idüp yüzünü ḳara ve ismün bed-nām iderüz diyü taḥvīf eyleseler bu ikrāh degüldür diyü Ḳınyede yazılmışdır. Ve yine bir zālīm vālī zamānında bir kimesne bir āḫer kimesneye baña şu miḳdār māl iḳrār eyle veyāḥūd ḥāne ve bāğ u bāğçeñi baña bey' eyle yoḫsa vālīye ğammāz idüp ve rüşvet daḥi virüp saña filān ü fülān muzır olan işleri başuña getirirüm diyü taḥvīf eylemek ile maṭlūbın alsa bu ikrāh degüldür. Zīrā böyle ḥarīf vālī-yi zālīme nesne virmez diyü yazılmışdır. Ḳādı tarafından ḥükm olınan aḥvāllerde daḥi ikrāh olur mı diyü su'āl eyledüklerinde Bezzāziyye ve Mecma'u'l-Fetāvā ve Ceyzü'l-Fetāvā ve Mübteğā ve Muḳāṭṭā'āt ve Şulḥu'z-Zahriyye kitāblarından naḳl olınup cevāb virilür ki sirḳat ve emsāli olan töhmet ile aḥz ve sicnde maḥbūs olan müttehem şulḥ olsa eger [25a] müttehem vālī veyāḥūd şaḥne emriyle vaż'-ı zindān olmuş ise ol şulḥ bātıldır. Ve eger ḳādı emriyle ḥabs olunmuş ise cā'izdür didiler. Ol 'illet ile ki vālī ve şāhib-i şarta ğalīben ikrāhen ve zulmen ḥabs iderler ḳādılar ise ḥabs itmez. İllā ḥaḳ ile vaż'-ı zindān iderler. Binā'en 'aleyh cā'izdür didiler. Fetāvā-yı Ḳādıḥānda daḥi yazar ki ḳādı bir kimesneye kerh u cebr idüp sirḳat veyā ḳatlı veyā ḳaṭ'-ı yedi iḳrār itdürse ve ol kerhen olan iḳrār ile ol kimesneye ḳışāş eylese o kimesne şalāḥ u taḳvā ile ma'rūf u mevşūf ādem ise ḳādı anuñ yerine ḳışāş olunur. Ḥilāfı ise daḥi ḳıyāsen ḳışāş olunur diyü yazmışlardır. Zikr olınan kitāblarda ḳādılar için ikrāh yoḳdur. Eger ikrāh iderler ise 'azl olunurlar. Ve fışḳ daḥi iderler ise 'azl olunurlar diyü işāret [25b] eylemişlerdür. Ḥulāşa ve Bezzāziyye ve Şerḥ-i Zeyle'ide fetāvā-yı İmāmeyn ḳavli üzere dir ki sulṭāndan ğayride daḥi ikrāh muḥaḳḳaḳdur didiler. Mu'inü'l-Ḥükkām ve İbn-i Ḳayyim el-Cevzide müttehemī ḍarb u ḥabsde ḳādı ḥaḳḳında ihtilāf eylemişler. 'Ulemādan bir cemā'at vālī ve ḳādı ikisi daḥi ḍarb u ḥabs iderler didiler. Mālīkiyyeden İbn-i Ḥabīb dir ki Medīne ḳādısına bir ḥabīs ādem getürdiler ki 'ibādullahuñ evlādların uğrılayup āḫere fūruḥt itmek 'ādeti idi. Ḳādı-i mezkūr mesfūr ḥarīfī İmām-ı Mālīk ḥazretlerine gönderüp bunuñ ḥaḳḳında ne ḥükm iderler diyü su'āl eyledükde 'uḳūbet ile emr itmeleriyle ḳādı ol ḥarīfe dört yüz degnek urdı. Ve İmām Aḫmed bin Ḥanbel daḥi böyle ḥükm eylemiş. İmām Māverdi ve Aḫkām-ı Sulṭāniyye ve Zaḥīre kitāblarında vālī ḍarb u ḥabs [26a] ider ḳādı idemez diyü yazmışlardır. Ḥanābileden bir cemā'at daḥi buña zāhib olmuşlardır. Ol 'illet ile ki meşrū' olan ḍarb ḍarb-ı ḥudūd-ı ta'zīrāt degildir. Ḍarb-ı ḥad ise esbābı şābit olduğdan şoñra icāb ider. Bu ise ḳādıya müfevvaḫdur. Ve vālīnün mā vużi'a leh ise yeryüzinden fesādı men' ve şerr ü 'udvānı ḳam' u ḳal' itmekdür. Bu ise vücūd-peḫīr olmaz. İllā müttehem olanlara 'uḳūbet ve cezā itmek ile vücūda gelür. Ve her vālī fuḳahānuñ ruḫṣat virdüğü siyāseti icrā ider. Ḳādı daḥi kezālik me'mūr olduğı aḫkām-ı şer' iyyeyi icrā ider. Ḥulāşada bir ḥarīf bir kimesnenün zevcesini ḥile vü ḥud'a ile aldadup zevcinden tefriḳ ve āḫer kimesneye tezvīc eylese veyāḥūd bir

bâkireyi aldadup âhere tezvîc eylese ol hâdî' harîf habs olunur tâ ol ma'hdû' ayı [26b] tefrîk idince ve illâ ölünce mü'ebbed habs olunur. Ba'zılar zindân 'uqûbâtun eslemi ve ba'zılar eblağidür didiler. Eblağ diyenler Qur'an-ı 'azîmü's-sânda kavluhu te'âlâ الیم ان یسجن او عذاب الیم âyet-i kerîmesiyle 'azâb-ı elime mu'kârin oldı diyü istidlâl eylediler. Beşinci faşl bir kimesne bir kimesneden töhmete müte'allık da'vâ eylese ammâ müttehem olanun vâlî vü kâdî 'indinde iyilügi ve kemlûgi ma'lûm olmasa müttehemün a'vâli tefahhuş olunup ma'lûm olunca vâlî vü kâdî anı habs ider diyü cümle-i 'ulemâ ittifâk eylediler. Altıncı faşl bir ta'zîrde ki hükm-i şer'î lâhık olmuş ammâ hûkûk-ı 'ibâd için degül ancak ha'kk-ı vâlî ola ol ma'küle ta'zîrde vâlî mu'hayyerdür. Ehven olanun icrâ ve ister ise 'afv ve diler ise ta'zîr ider. Şefâ'at da'hi olunmak câ'izdür. Bu bâbda hadîş-i şerîf da'hi vârid [27a] olmuşdur. Kâle şallallâhu 'aleyhi ve sellem اشفعوا علی و یقضی الله علی لسان نبیه بما یشاء ammâ hûkûk-ı 'ibâdullâhda vâlî vü hâkim 'afv idemez meger müdde'î 'afv eyleye. Müdde'î 'afv eyledükde da'hi vâlî mu'hayyerdür. Dilerse icrâ ve dilerse 'afv ider. Vâlîye müfevvaş olan ta'zîr baba ile oğul beyninde vâkî' olan darb u şetm u katl gibi ki oğul babasın darb eylese ta'zîr olunur. Baba oğlu darb eylese baba ta'zîr olunmakda vâlî mu'hayyerdür. Ammâ vâlideynün veled ha'kkında olan ta'zîri vâlî münferiden 'afv eylemek câ'iz degıldür. Meger vâlideynün 'afvı munzam ola. Ahkâm-ı Sultâniyye ve Hülâşada ahz-ı mâl ile ta'zîr eylemek da'hi câ'izdür diyü yazmışlardır. Cemâ'ate hâzır olmayan ve bî-namâzlar gibi kimesnelerden maşlahat iktizâ eyledükde bâğî olan eşirrâ vü müfsidlerin at ve silâhları [27b] ahz olunduğı gibi. Eger tevbeleri zâhir olursa girü red olunur. Cemâ'ate hâzır olmayanları hayyen şalb eylemek da'hi câ'izdür üç günden ziyâde degül diyü yazmışlar. Bezzâziyye ve Bidâyede da'hi muşarrahdur ve Resûl-i Ekrem şallallâhu 'aleyhi ve sellem cebelde sâkin Ebû Nâb nâmında olan kimesneyi hayyen şalb eyledüklerine binâ'en câ'iz görmişlerdür. Maşlûb-ı mezbûra ta'âm u şu ve âbdest şuyı virilür. Ve imâ ile namâzın edâ ve ba'de'l-halâş kazâ ider. Ve şâhid-i zûr ve sâ'ir emşâli olan töhmetler ile müttehem olup ta'zîr lâzım gelenlere ta'zîr yerine 'avret yerleri mestûr olmak şartıyla 'uryân eyleyüp münâdî ile teşhîr u ta'zîr eylemek da'hi câ'izdür didiler. Lâkin şa'rı ka'f ve lihyesi tırâş olunmaz. Yüzine kara çalmağı ekşer 'ulemâ câ'iz [28a] görüp e'kalli tecvîz itmediler. Mecma'u'l-Fetâvâda ta'zîr ha'kkullâhdur Cenâb-ı Bârî tarafından me'mûr olmağıla herkes anı icrâ ider diyü yazılmışdur. Hudûd-ı Kınıye ve Müşkilü'l-Âşârda ta'zîri icrâ vü 'afv eylemek mücerred vâlîye ma'şûşdur. Ebî Hânîfe ve Ebî Yûsuf ve İmâm Muhammed ve Şâfi'î rahîmehumullâhu te'âlâ ecma'in hâzerâtı bu mes'eledde ittifâk eylemişlerdür diyü ta'srîh olunmuşdur. İmâm Te'hâvî 'afvde vâlînin 'alâkası yokdur. 'Afv şâhib-i cinâyetündür diyü ta'rîz eylemiş. Ta'zîr ha'kkullâhdur imâm dilerse ta'zîr ve ister ise 'afv ider didükleri ol ta'zîrdedür ki bir kimesne bir münker işleyüp öyle münker ki anda hadd-i şer'î olmaya ve da'hi bir âher kimesneye cinâyeti olmaya ha'kkullâh didükleri ta'zîr budur. Ve Te'hâvî'nün didüğü birinün âhere cinâyeti vâkî' olduğı hâldedür ki vâlî'nün anı 'afv u ta'zîrde [28b] 'alâkası yokdur didüğünü Hâherzâde Ebûbekr da'hi Siyer-i şağirde te'yîd eylemiş. Şemsü'l-e'immeti'l-Hulvânî rahmetullâh ta'zîr hûkûk-ı 'ibâddur şâhibinün 'afvı ile sâkıt olur eglenmek ile de bâtıl olmaz ve kefilî olunmak da'hi şâhihdür didi. Ve mevlânun gayrı olan her e'hadde ikâmet-i ta'zîr ider mevlâsı gibi. Mevlâ 'abdine ve zevc zevcesine ta'zîr eyledüğü gibi. Ve bir kimesneye şer'an ta'zîr lâzım gelüp rızâsıyla âher kimesneye benden şu cürm şâdir olmuşdur meşrû' olan filân ta'zîri ba'ha eyle demek ile ol kimesne vech-i şer'î üzere olan ta'zîri eyledükden sonra kâdîya da'hi götürseler tekrâr ta'zîr olunmaz. Evvelki ta'zîr kifâyet ider. Nevâzilde İmâm Ebûbekir yazar ki bir kimesnenün kölesi bir seyyi'e işlese kendi ta'zîr itmeyüp kâdîya getirüp ta'zîr itdürsün dimiş. İmâm Ebu'l-Leyş rızâ vermeyüp [29a] mezhebizün

hılâfidur 'abd ve zevcede şâhibi için ta'zir vardır lâkin hadd-i ser'i yoktur diyü cevâb virüp red eylemiş. Zahirü'd-din Merğınânide bir kimesne bir kimesneyi mücib-i ta'zir olan fuḥṣiyyâtda görse ve ta'zir eylese eger fuḥṣ eyledüğü hâlde ta'zir eylemiş ise câ'izdür nehy-i münker itmiş olur ve eger ba'de'l-ferâğ ta'zir eylemiş ise vâli ol ta'zir iden kimesneyi ta'zir ider. Şerh-i Seraḥsi ve Muḥḥide 'avret yerinün hükmi olan maḥallerden diz uyluḡdan eḡafdür bir müslim bir müslimün dizin açık görse rıfķile dizün ört ve setr eyle disün ve rıfķile böyle ta'zir eylesün eger faḡzından mekṣûf görse 'unfle söyleyüp ammâ darb eylesün. Sev'e ya'nî dübür ve kubilinden birin mekṣûf görse setrini emr eyleyüp eger leccederse te'dib eylesün. Her eḡad için ta'zir vardır diyen [29b] 'ulemâ bunlarla istidlâl eylemişlerdir. Mecma'u'l-Fetâvâ ḡudūdunda Hinduvâniden bir âdem zevcesini nâ-maḡrem bir ḡarîf ile bir yerde bulsa katli helâl olur mı diyü su'al eyledüklerinde âlet-i katl olan silâḡun ḡayrı ile darb ve ṣayḡa ile firâr idecegin 'aklı iḡâta ider ise çağırıp ve darb eylesün. Eger firâr itmeyüp ṣâbit-kadem ve mütebeyyin тұrur ise katli helâldür ve zevcesi daḡı muṡava'at ider ise anuñ daḡı katli helâldür diyü cevâb virmişdür. Muḡtesibün ḡayrı nâs için ta'zir eylemek câ'izdür diyenlerin delilleri bunlardır. Mübteḡada Ebü Yûsufdan rivâyet ve Kâḡıḡanda daḡı yazılmışdır ki bir müslümân zevcesiyle bir ḡarîfi zinâ iderken görse katli helâldür. Ancak ḡâkim taṣdıḡ eylemez diyü ḡavf itmeleriyle katlden iḡtirâz ider dimişler. ḡudūd-ı Bezzâziyyede iḡamet-i [30a] ta'zir her eḡad üzerine câ'iz olması fuḥṣiyyâtı iden kimesneye fuḡṣı ḡâlinedür dimişler. Mi'râcü'd-dirâyenün bâb-ı cinâyâtında bir kimesne zevcesiyle bir ḡarîfi zinâ iderken görüp katl eylese ve zinâ iderken katl eyledüğünü iddî'â ve vâli anı tekzib eyleyüp beyyine talep eyledükde iki şâhid kifâyet ider diyü yazmışdır. Ve ba'zılar dört şâhid lâzımdır didiler. ḡazret-i 'Alî kerremallâhu vecchudan daḡı böyle rivâyet olundu. ḡızânetü Necmi'l-Vehḡac kitâbının naṣṣ-ı Şâfi'iyyesinde bir kimesne bir muḡṣan ḡarîfi katl eyleyüp ve vâliye varup zevcem veyâḡud câriyem ile zinâ veyâḡud oḡluma livâṡa iderken bulup katl eyledüm. Benüm ile Cenâb-ı Bârinün beyninde vâḡı' olup şâhidüm yoktur dise ḡıṣâṣ u diyet lâzım gelmez lâkin zâḡirde taṣdıḡ olunmaz. Meger vâriṣ-i maḡtûl ve vâli vü kâḡı taṣdıḡ [30b] eyleyeler. Ve eger kâtil dört şâhid getirüp iddî'â-yı zinâ veyâ livâṡayı iṣbât ider ise ḡıṣâṣ sâḡıt olur. Beyḡakî Sâ'id bin Müseyyebün rivâyeti ile istidlâl ider ki bir kimesne zevcesi ile bir ḡarîfi bulup katl veyâḡud zevcesi ile ma'an ḡarîfi katl eylemiş ḡazret-i Mu'âviyeye bunların da'vâsında iṣtibâḡ gelüp ḡükmünde iṣḡâl itmekle Ebî Mûṣâya mektûb yazup bu mes'eleyi ḡazret-i 'Alî kerremallâhu vecchudan su'al eyle diyü sipâriṣ itmekle Ebî Mûṣâ ḡazret-i 'Alî raḡıyallâhu 'anhdan su'al eyledükde bunu senden kim su'al eyledi diyü yemîn virdükde ḡazret-i Mu'âviye raḡıyallâhu 'anh su'al eyledi diyü cevâb vermekle ḡazret-i 'Alî Ebî Mûṣâya dir ki ḡazret-i Mu'âviyeye taḡrîr eyle ki eger Ebu'l-ḡâsen gibi âdem daḡı bu iddî'âyı ider ise [31a] mādâm ki dört şâhid ile iṣbât itmeye cinâyât u ḡıṣâṣ olunur diyü taḡrîr-i mektûb emr eylediler. Bunda Ebu'l-ḡâsen dimeden murâdı ḡazret-i 'Alî kendülerdür. Müṣtemilü'l-Aḡkâm cinâyâtında ve 'Înâyede bir kimesne zevcesi veyâḡud kızı ve sâ'ir meḡâriminden biri veyâḡud câriyesi yanında bir ecnebî nâ-maḡrem ḡarîfi bulup ve 'âlamât-ı zinâdan kubil ve lems ü mülâ'âbe gibi aḡvâllerin görse ikisi daḡı muṡava'at ve birbirlerine inḡıyâd eyledükleri hâlde görüp ikisini daḡı katl eylese iṣbâta ḡâcet yokdur. Kâtilün yemîni iṣbât maḡâmına kâ'im olur. Zirâ bu maḡûle vebâl-i 'azîme irtikâb olunmaz. İllâ ol vaḡtde ḡâzab feverân itmekle 'amele getirilür diyü yazmışlar. Bir zânî ḡarîf bir mü'mine 'avrete cebr ü zecrile zinâ veyâḡud bir ḡulâm-ı me'zûna livâṡa eylemek murâd [31b] eyledükde eger âḡer vechile def' ve üzerlerinden katlden ḡayrıyla men' eylemek mümkün olmayup ol câbiri katl eyleseler demi hederdür diyü Muzmerât ve Mecma'u'l-

Fetāvā āhîr-i cinâyâtında muşarrahdur. Bezzâziyyenün sirkat bahşinde ve Mübteğâda İmâm-ı A'zam hazretleri dir ki bir sâriki gördün ki hâneni delmege mübâşeret eylemiş. Anı katl eylemek câ'izdür. İmâm Muḥammed kâtilden diyet alınmak ile ġarâmet alınur dimiş. İmâm Yûsuf evvel taḥzîr u taḥvîf ile firâr ider ise fe-bihâ ve illâ demi hederdür dimiş. Bir ḥarîf mebyeti olan hânesine girse şâhib-i hâne ḥavf eylese ki ecnebî ḥarîf evvel ḍarb veyâḥûd bir şey atar diyü cezm eylese taḥvîf u tehzîr eylemeksiz şâhib-i dâr remy eylemek câ'izdür. İmâm Muḥammed raḥmetullâh bir ḥarîf ġayruñ hânesine girüp üzerinde âlet ü esliḥadan nesne olmasa şâhib-i dâr [32a] anı şâbit- kadem olduğu hâlde aḥza kalb kuvveti olsa ammâ aḥz murâd eyledükde ba'zî âvân u eşâs-ı beytin alup firâr ider ve aḥza daḥi kâdir olamaz. Ḥavfı daḥi muşammimî olsa anı muḳaddem ḍarb u katl eylemek şâhib-i dâra vüs'at virmiş. Ve Bezzâziyyede bir sârik bir kimesnenün mālına kaşd eylese on dirhem ve ziyâde ise şâhib-i māl için anı katl eylemek vardır. Ammâ on dirhemden eḳall ise muḥârebe ider. Lâkin katl eylemez diyü yazmışdur. Yine bunun gibidür ki bir sârik şâhib-i hânenün üzerinde metâ'ı olan dîvârı üzerine çıkup şâhib-i hâne görse sayḥa eyledükde sârik metâ'ın alup ve dîvârdan aşağı kendüni atup firâr ider. Ba'zî 'ulemâ ol metâ' on dirhemden eḳall ise daḥi şâhib-i dâr tîr u tûfeng ile aña remy ider [32b] diyü Bezzâziyyenün āhîr-i kerâhiyyetinde mestûr ve Ebû'l-Leyṣ raḥmetullâh daḥi anı te'yîd eylemiş. Zîrâ sârik on dirhemden nokşân metâ' aḥzı için gelüp dîvâra çıkmamışdur. Yine bunun mişillidir ki bir sârik bir hâneye girüp metâ' sirka eyleyüp taşra çıkmış mādām metâ' sârik 'indindedür şâhib-i dâr anı katl ider. Li-ḳavlihi şallallâhu 'aleyhi ve sellem قاتل دون مالك mālınun önünde sen muḳâtele eyle demek olur. Lâkin metâ'ını bırakup atar ise katl olunmaz. Kınye ḥudûdunda cîrân ya'nî koñşulardan biri için hâlâ serḥoşdur. Hânesine girüp ihtifâ eyledi dinilmek ile ehâlî-i maḥalle ve imâm ve mü'ezzin cem' olup bi-ğayr-i izn-i vâlî vü kâdı bir müslümânun hânesine girüp hânenün sûtûḥ u zevâyâ vü rufûfın arayup [33a] bir kimesne bulsalar ḥâkim anların her birini ta'zîr ve eşedd-i men' ile men' ider diyü yazmışdur. Bir kimesnenün hânesinde şavt-ı mezâmîr ki düdük şadâsıdır istimâ' olunsa ol maḳûle hâneye bilâ-izn girilüp nehy-i münker olunur. Zîrâ ol şadâ zuhûr eylediği gibi ol hânedan ḥurmet sâkıt olur. Bezzâziyye ḥudûdunda ve Ğaşbû'n-Nihâyeve Mi'râcu'd-Dirâyede Şadru's-Şehîd zıkr ider ki ol beyt hedm olunur ki anda fışk u fesâdın envâ'ı i' māl olunmak mu'tâd ola. Öyle hâneye bilâ-izn hücum olup içinde henüz ḥamr olmayan 'aşîr daḥi dökülür. Ḥazret-i 'Ömer raḳıyallâhu 'anh bir muġännîye 'avretün şadâsın işidüp hânesine girüp ve ḳamçı ile başına ḍarb idüp ḥattâ başının örtüsü olan yaşmağı düşüp yüzi açılıp ḥazret-i 'Ömere ḥurmeti tezkîr olunduḳda [33b] ol 'avretün ḥurmeti vaḳt-i nâyiḥa vü teġännî ve irtikâb-ı ḥarâmdan sonra sâkıt olmaḳla sayîr emeler gibi câriyelere mülḥaḳ oldu diyü buyurdılar. Faḳîh Ebû Bekr-i Belḥî raḥmetullâhdan rivâyet olunur ki bir gün bir ḳaryeye gidüp bir derenün kenârında yüzleri ve baş ve kolları açık bir niçe 'avretler gördiler. Şeyḥ yanlarından geçer iken nazarları ta'alluḳ eylediğini aşḥâbı müşâhede itmeleriyle ḥurmetini tezkîr eyledüklerinde aşḥâbına cevâb virüp buyurmuşlar ki bunlar için ḳat'an ḥurmet yokdur. Müslümânlıklarından şübhem vardır. Bunlar ḥarbîler gibidür dimişler ve yine bunun gibidür. Mecma'u'l-Fetāvâ ve Bezzâziyye kerâhiyyetinde ve Vâkı'ât-ı Ḥüssâmiyye ve 'Allâme-i fetāvâ-yı ehl-i Semerkand ile naḳl olunur ki hânesinde fışkı izḥâr idenlere muḳaddem tenbîh [34a] u i'lâm olunur. Eger fâriḡ olur ise fe-bihâ ve illâ ısrâr ider ise vâlî vü kâdı aña degnek ḍarb ve ḥabs ve hânesinden iḥrâc ve iz'âcla te'dîb ider. Ve ḥazret-i 'Ömer raḳıyallâhu 'anh beyt-i ḥammârî ya'nî meyḥaneyi iḥrâk eylemişdür. Şıġârû'z-Zâhidî fâsıḳun hânesini taḥrîb eylemek emr eyledi. Ḥulâşanın faş-ı şânîsi ve Bezzâziyyede ḥazret-i 'Ömer raḳıyallâhu 'anh iki kimesnenün hânesinde şarâb vardır

diyü haber virmeleriyle başub birinüñ hânesinde şarâb bulup ta'zîr ve tegännî vü şavt u nâyihâsı olan 'avretün dağı hânesin başub tertîb-i cezâ eyledüğü bundan aqdem zîkr olundu. İcârât-ı Bezzâziyyede müzte'cir kirâ ile olduğı hânede envâ'-ı fusûk ve hattâ sihr dağı itmek ile ol kimesne hâne-i müste'cerinden ihrâc olunmaz. Şâhib-i hâne ve hem-civârları dağı ihrâc [34b] idemezler. Lâkin eşedd-i men' iderler. Eger i' lân eyleyüp fışk şadâsı ol hânedan istimâ' olunur ise müste'cirün nefsi hürmeti sâkıt olmağa tesevvür ü tahkîr ve bilâ-izn duhûl-i te'dîb için câ'izdür. İmâm Gayz kitabında bir hânede gınâ vü mezâmîr ü me'âzif şadâsı istimâ' olunsâ bilâ-izn ol hâneye girilüp men' olunur. Zîrâ bu maqûleyi men' kudreti olana farzdur. Kınyenün hudûdî bahşinde güvercin besleyüp ve uçurmak mu'tâdı olan kimesneler tamları üzerlerine çıkup 'ibâdullâh-ı müslimînün haremlerine ve 'avretlerine nazar idüp ve güvercine taş atmak ile 'ibâdullâhuñ kiremit ve câmları kırılâ ol maqûleler ta'zîr ve eşedd-i men' ile men' olunurlar. Memnû' olmazlar ise vâlî vü muhtesib ol güvercinleri zebh ider diyü taşrîh eylemiş. [35a] Nihâyenün gâşbı ve Mî'râcü'd-dirâye ve Zahîre ve Muğnî ve Bostânü'l-Fakîh Ebu'l-Leyş yazmışlar ki emr-i bi'l-ma'rûf birkaç vech üzeredür. Bir kimesne eger re'yiyle bilürse ki emr-i bi'l-ma'rûf eyledükde muhâtabı olan kimesne qabûl idüp memnû' olur. Ol maqûle âdeme emr vâcibdür. Terki câ'iz degildir. Eger hilâfı olacağı ma'lûm olup kendüye kazf ü şetm olunması yakîni ise terki ef'daldür. Ve yine bunun gibidür eger emr-i bi'l-ma'rûf ider ise kendüyi dârb iderler ve dârbâ dağı tākati yok ve beynlerinde 'adâvet peydâ olmağla belki kıtâle dağı müntec olur. Anuñ dağı terki ef'daldur. Bir şüreti dağı bir kimesne emr-i bi'l-ma'rûf idüp ve dârbâ dağı tahammül ve şabr eyleyüp âhere şikâyet dağı itmeye bu bâbda be's yokdur. Bu mücâhededür. Bir şüreti dağı emr-i ma'rûf eylese bilür ki qabûl [35b] eylemez ve dârb u şetmden dağı havf eylemez. Bu maqûle âmir muhayyerdür. Emr-i bi'l-ma'rûf vâcib veya farzdur ve eger âmirün zann-ı gâlibi emr-i bi'l-ma'rûf eyledükde fâsıkuñ terk-i fışk idecegin yakînen bilür ise emr-i bi'l-ma'rûf ider. Eger terk itmeyecegin bilür ise emr-i bi'l-ma'rûfı terk itmek ile âşim olmaz.

Temmetü't-tercümeti's-şerîfe

Yevmü's-sâliş fi vakti'd-duhâ

El-yevmü's-sâmin ve'l-'ısrîn min muharremi'l-harâm

li-sene ihdâ ve 'ısrîn ve mi'ete ve elf

min hicreti men lehu'l-'izzî ve's-şeref

Kaynakça

- AKGÜNDÜZ, Ahmed (1992). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*. IV. Kitap/I. Kısım. İstanbul: Fey Vakfı Yay.
- AKGÜNDÜZ, Ahmed (1994). "Dede Cöngî", *DİA.*, C. 9. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 76-77.
- APAYDIN, H. Yunus (2009). "Siyâset-i Şer'îyye". *DİA*. C. 37. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 299-304
- ARENDT, Hannah (2011). *İnsanlık Durumu*. (çev. Bahadır Sina Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.

Journal of Turkish Language and Literature

Volume:2, Issue: 3, Summer 2016, (1-24)

Doi Number: 10.20322/lt.34906

- BARKAN, Ö. Lütfi (1999). "Türkiye'de Din ve Devlet İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi". *Osmanlı'da Din-Devlet İlişkileri*. (haz. Vecdi Akyüz). İstanbul: Ayışığı Kitapları, s. 9-56.
- BERKES, Niyazi (1999). "Laikliğin Tarihsel Kaynakları". *Osmanlı'da Din Devlet İlişkileri*. (haz. Vecdi Akyüz). İstanbul: Ayışığı Kitapları. s. 69-90.
- BERKES, Niyazi (2004). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bursalı Mehmed Tahir (2000). *Osmanlı Müellifleri*. C.2. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- ÇAHA, Ömer (1998-9). "İdeolojik Kamusalın Sivil Kamusala Dönüşümü". *Doğu Batı*, S. 5. s. 81-103.
- ERDOĞDU, İbrahim (2013). "Klasik Dönem Osmanlı İdari ve Fikri Yapılanmasında Ulemanın Rolü Üzerine Bazı Tespitler". *Özer Ergenç'e Armağan*. (ed. Ümit Ekin). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları. s. 197-215.
- EREL, Zeynep Gül (2012). *Dede Cöngî's Risâletü's-Siyâseti's-Şer'îyye: A Context Analysis Through Its Translations in the Sixteenth and the Nineteenth Centuries*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- ERGİN, Osman Nuri (1995). *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, C. I. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- ERTEN, Murat (2011). *Tercüme-i Siyâsetnâme'nin Tahlili ve Değerlendirmesi*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniv.
- FLEISCHER, Cornel H. (2008). *Tarihçi Mustafa Âli: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı*. (çev. Ayla Ortaç). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- GENCER, Bedri (2004). "Osmanlı'da Meşruiyet Tabakalaşmasının Oluşumu", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. S. 30. s. 65-100.
- GENCER, Bedri (2010). "Seküler Gelenekten Seküleristik Modernliğe". *Rihle*. s. 21-28.
- GENCER, Bedri (2015). "Ahmed Cevdet Paşa'nın Toplum ve Tarih Görüşü". *Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşüncesi*. C. I. (ed. Süleyman Hayri Bolay). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, s. 58-102.
- HABERMAS, Jürgen (2010). *Kamusalın Yapısal Dönüşümü*. (çev. Tanıl Bora-Mithat Sancar). İst.: İletişim Yay.
- HASSAN, Ümit (2001). *Osmanlı: Örgüt-İnanç-Davranış'tan Hukuk-İdeolojiye*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- HEYD, Uriel (1983). "Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat". (çev. Selâhaddin Eroğlu). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S, 26, s. 633-652.
- IMBER, Colin (2004). *Şeriat'tan Kanuna: Ebussuud ve Osmanlı'da İslami Hukuk*. (çev. Murteza Bedir). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- İNALCIK, Halil (1993). "State, Sovereignty and Law During the Rein of Süleymân". *Suleyman the Second and His Time*, (ed. Halil İnalcık-Cemal Kafadar). İstanbul: The Isis Press. s. 59-92.

- İNALCIK, Halil (1994). “‘Sultanizm’ Üzerine Yorumlar: Max Weber’in Osmanlı Siyasal Sistemi Tiplemesi”. (çev. K. Aydın Akagündüz). *Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*. S. 7, s. 5-26.
- İNALCIK, Halil (2000). “Şer’at ve Kanun, Din ve Devlet”. *Osmanlı’da Devlet, Hukuk, Adâlet*. İstanbul: Eren Yayıncılık, s. 39-46.
- İNALCIK, Halil (2001). “Kanun”, *DİA*. C. 24. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 324-327.
- İNALCIK, Halil (2004). *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*. (çev. Ruşen Sezer). İst.: Yapı Kredi Yay.
- İPŞİRLİ, Mehmet (1993). “Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi”. *DİA*. C. 8. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 348-349.
- KARATEPE, Şükrü (1999). “Osmanlı’da Din-Devlet İlişkisi”. *Osmanlı’da Din-Devlet İlişkileri*. (haz. Vecdi Akyüz). İstanbul: Ayışığı Kitapları, s. 139-159.
- KESKİN, Ferda (1998-9). “Kamusal Alan ve Yalın Yaşam”. *Doğu Batı*. S. 5. s. 105-109.
- Kınalızâde Ali Çelebi (2007). *Ahlâk-ı Alâî*. (haz. Mustafa Koç). İstanbul: Klasik Yayınları.
- KOÇ, Yunus (2013). “Osmanlı’da Kanun, Şeriat, Devlet ve Ebussuud”. *Özer Ergenç’e Armağan*. (ed. Ümit Ekin). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları. s. 232-243.
- KOŞUM, Adnan (2003). “İslam Hukukunda Siyaset-i Şer’iyye Kavramı”. *İslâmî Araştırmalar Dergisi*. C. 16. S. 3. s. 350-358.
- KÖSE, Hızır Murat (2009). “Siyaset”, *DİA*. C. 37. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 294-299.
- KUTLUER, İlhan (1995). “Fesad”. *DİA*. C. 12. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 421-422.
- Mehmed Süreyya (1996). *Sicill-i Osmanî*. (haz. Nuri Akbayar-çeviriyazı: Seyit Ali Kahraman). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1990). “XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Resmî Dinî İdeolojisi ve Buna Muhalefet Problemi”. *İslâmî Araştırmalar*. C. 4. S. 3. s. 190-194.
- TERZİOĞLU, Derin (2007). “Bir Tercüme ve Bir İntihal Vakası: Ya da İbn Teymiyye’nin Siyâsetü’s Şer’iyye’sini Osmanlıcaya Kim(ler), Nasıl Aktardı?”. *Türklük Bilgisi Araştırmaları*. C. 31. S. 2. s. 247-275.
- TUNA, Abdullah Sabit (2011). *Osmanlı Siyasetname Geleneği İçinde Dede Cöngü’nün Yeri ve Eserinin Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi
- Tursun Bey (1977). *Târîh-i Ebû’l-Feth*. (haz. Mertol Tulum). İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- UNAN, Fahri (1990). “Dinde Tasfiyecilik Yahut Osmanlı Sünniliğine Sünnî Muhâlefet: Birgivî Mehmed Efendi”. *Türk Yurdu*. C. 10, S. 36. s. 33-42.

